

ज्योतिर्मय

Online Journal of Literature....

साहित्याचे विद्यापीठ

☐ पुणे ☐ वर्ष २३ ☐ अंक १७३ वा ☐ भारतीय सौर दिनांक ०१ भाद्रपद शके १९४८, रविवार दि.२३ ऑगस्ट २०२६ ☐ पाने ८ ☐ मूल्य : निशुल्क (खासगी वितरणासाठी)

विशेष लेख...

ज्येष्ठ नागरिकांचे हक्क, संपत्तीचे संरक्षण आणि न्यायालयीन दृष्टीकोन

– प्रा डॉ सुधीर अग्रवाल

ज्योतिर्मय ✍ साहित्य

भारतीय समाजव्यवस्थेत संयुक्त कुटुंब पद्धतीचे विघटन आणि वाढत्या भौतिकवादी विचारसरणीमुळे वृद्ध पालकांच्या उपेक्षेचा प्रश्न सामाजिक आणि कायदेशीरदृष्ट्या अत्यंत संवेदनशील बनला आहे. आयुष्याची संपूर्ण जमापुंजी, शारीरिक कष्ट आणि वैयक्तिक गरजांचा त्याग करून उभारलेल्या घरामध्येच उतारवयात पालकांना मुलांकडून मानसिक, भावनिक अथवा शारीरिक त्रासाला सामोरे जावे लागल्याची अनेक उदाहरणे समोर येतात. कित्येक प्रकरणांमध्ये मुले केवळ संपत्ती नावावर करून घेण्यापुरते पालकांशी नाते ठेवतात आणि मालमत्ता हस्तागत झाल्यानंतर आई-वडिलांच्या मूलभूत गरजा, आरोग्य आणि सन्मान यांकडे पूर्णपणे दुर्लक्ष करतात. ही गंभीर सामाजिक विसंगती दूर करण्यासाठी आणि वृद्ध पालकांना जलद, विनार्षिकिक व सन्मानजनक न्याय मिळवून देण्यासाठी केंद्र सरकारने ज्येष्ठ नागरिक व पालक यांचे कल्याण आणि देखभाल कायदा, २००७ अस्तित्वात आणला. सर्वोच्च न्यायालय तसेच देशभरातील विविध उच्च न्यायालयांनी या कायद्याचा अन्वयार्थ लावताना ज्येष्ठ नागरिकांच्या मूलभूत अधिकारांना सर्वोच्च प्राधान्य दिले असून, विशिष्ट परिस्थितीत त्रास देणाऱ्या मुलाला घरातून अथवा संपत्तीतून बेदखल करण्याचे स्पष्ट निर्देश दिलेले आहेत.

या कायद्याचे सर्वात महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे याची सुलभ व जलद कार्यपद्धती होय. सर्वसामान्य मालमत्ता किंवा वारसा हक्काच्या वादांसाठी दिवाणी न्यायालयात जावे लागते, जिथे प्रकरणांचा निकाल लागण्यासाठी कित्येक वर्षांचा कालावधी लागतो. उतारवयात एवढा प्रदीर्घ लढा देणे वृद्ध नागरिकांना आर्थिक आणि शारीरिकदृष्ट्या अशक्यप्राय असते. त्यामुळे या कायद्यांतर्गत उपविभागीय दंडाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली विशेष न्यायाधिकरणाची स्थापना करण्यात आली आहे. या ट्रिब्युनलला पालकांच्या अर्जावर प्राथमिक चौकशी करून विहित मुदतीत आदेश पारित करण्याचे व्यापक अधिकार आहेत. कायद्याच्या कलम २३ नुसार, जर पालकांनी ‘मुलगा किंवा वारसदार आपली देखभाल करेल’ या अटीवर किंवा विश्वासावर कोणतीही संपत्ती, घर अथवा जमीन मुलाच्या नावावर केली असेल आणि नंतर मुलाने पालकांची उपेक्षा केली, तर अशा हस्तांतरणाला बेकायदेशीर व कपटपूर्ण ठरवून ते थेट रद्दबातल करण्याचा पूर्ण अधिकार ट्रिब्युनलला आहे. संपत्ती परत मिळवण्यासोबतच पालकांना नियमित औषधोपचार आणि अन्न-वस्त्रासाठी दरमहा देखभाल भत्ता मिळवून देण्याचे अधिकारही या प्राधिकरणाकडे आहेत.

मात्र, बेदखल करण्याचे किंवा संपत्तीचे हस्तांतरण रद्द करण्याचे आदेश देताना ट्रिब्युनल केवळ एका बाजूचे ऐकून थेट कारवाई करत नाही, तर कायद्याचा गैरवापर टाळण्यासाठी अत्यंत सखोल आणि वस्तुनिष्ठ चौकशी केली जाते. या चौकशी प्रक्रियेत पालकांची खरी गरज, त्यांचे वाढते वय, शारीरिक व्याधी, नियमित उपचारांचा खर्च आणि उत्पन्नाची साधने तपासली जातात. त्याचवेळी मुलांची कौटुंबिक जबाबदारी स्वीकारण्याची मानसिकता, आई-वडिलांप्रती असणारा दृष्टिकोन आणि प्रत्यक्ष छळाचे स्वरूप यांचे पुरावे पडताळले जातात. घर आई-वडिलांच्या स्वकष्टार्जित कमाईचेआहे की वडिलोपार्जित, या कायदेशीर बाबींचा अभ्यास केला जातो. स्वकष्टार्जित मालमत्तेवर पालकांचा निरंकुश मालकी हक्क असतो, त्यामुळे त्रास देणाऱ्या मुलाला कोणत्याही क्षणी बाहेर काढण्याचा अधिकार अबाधित राहतो. वडिलोपार्जित संपत्तीच्या बाबतीत मुलाचा वारसा हक्क असला, तरी पालक जिवंत असेपर्यंत त्यांच्या सुखिततेचा आणि शांततेत जगण्याचा मानवी हक्क हा मुलांच्या निवाऱ्याच्या हक्कापेक्षा नेहमीच श्रेष्ठ मानला जातो. अंतिम आदेश देण्यापूर्वी शक्य असल्यास समुपदेशकामार्फत सुसंवाद घडवून आणण्याचा प्रयत्न होतो; परंतु परिस्थिती असद्य असल्यास मुलाला तत्काळ घर रिकामे करण्याचे आदेश दिले जातात.

अंमलबजावणीच्या स्तरावर देखील हा कायदा अत्यंत काटेकोर आहे. ट्रिब्युनलने पारित केलेल्या बेदखलीच्या आदेशाची अंमलबजावणी करण्याची थेट जबाबदारी स्थानिक पोलीस प्रशासन आणि महसूल यंत्रणेवर सोपवण्यात आलेली आहे. मुलांनी आदेशाचा अनादर केल्यास किंवा पालकांना धमकावण्याचा प्रयत्न केल्यास पोलीस बळाचा वापर करून घराचा प्रत्यक्ष ताबा ज्येष्ठ नागरिकांना मिळवून दिला जातो. सर्वोच्च न्यायालयाच्या लखनऊ प्रकरणातील आणि इतर अनेक ऐतिहासिक निकालांनी हे स्पष्ट केले आहे की, भारतीय राज्यघटनेच्या कलम २१ अन्वये मिळणारा सन्मानाने जगण्याचा अधिकार हा केवळ उपजीविकेपुरता मर्यादित नसून वृद्धावस्थेत मानसिक शांततेने राहण्याचा अविभाज्य भाग आहे. त्यामुळे आई-वडिलांच्या घरात राहणे हा मुलांचा मूलभूत किंवा अनिर्बंध अधिकार नसून ती केवळ पालकांच्या परवानगीने मिळालेली सवलत आहे. हा अभ्यासपूर्ण कायदेशीर दृष्टिकोन एका बाजूला निराधार पालकांसाठी मजबूत संरक्षक कवच ठरतो, तर दुसऱ्या बाजूला कौटुंबिक दायित्व विसरून मालमत्तेवर हक्क सांगणाऱ्या घटकांवर ठोस कायदेशीर मर्यादा आणतो.

ज्योतिर्मय ✍ साहित्य

पुणे – संवैधानिक लोकशाही व्यवस्था नष्ट करण्यासाठी माओवाद्यांनी आजवर शेतकरी, कामगार आणि आदिवासींचा हत्यार म्हणून वापर केला. मात्र, हे घटक दूर झाल्यावर आता माओवाद्यांनी आपले लक्ष विद्यार्थी चळवळींकडे वळवले असून समाजाने याबाबत वेळीच सावध होण्याची गरज आहे, असा गंभीर इशारा नक्षलवादाचे अभ्यासक आणि बस्तरचे भूमिपुत्र राजीव रंजन प्रसाद यांनी दिला. पश्चिम महाराष्ट्र प्रांताच्या देवर्षी नारद माध्यम पुरस्कार सोहळ्यात प्रमुख वक्ते म्हणून प्रसाद बोलत होते.

फार्युसन महाविद्यालयाच्या ॲम्फी थिएटरमध्ये व्हीएसके पुणे फाउंडेशनचे विश्व संवाद केंद्र आणि डेकन एज्युकेशन सोसायटी (डीईएस) यांच्या वतीने पुरस्कार प्रदान करण्यात आले. महाराष्ट्र टाईम्सच्या पुणे आवृत्तीचे संपादक श्रीधर लोणी यांना ज्येष्ठ पत्रकार पुरस्कार, तर सकाळचे विशेष बातमीदार मयुरेश प्रभुणे आणि प्रभातच्या वरिष्ठ बातमीदार अंजली खमितकर यांना आन्वासक पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. तसेच सोशल मीडिया विभागात मोनेश शेलार यांना सन्मानित करण्यात आले. याच सोहळ्यात पुणे श्रमिक पत्रकार संघाचे नवनिर्वाचित अध्यक्ष उमेश शेळके आणि पुणे पत्रकार प्रतिष्ठानचे नवनिर्वाचित अध्यक्ष राजेंद्र

पाटील यांचाही विशेष सत्कार झाला. मंचावर व्हीएसकेचे अध्यक्ष अभय कुलकर्णी, डीईएसचे उपाध्यक्ष अॅड. अशोक पलांडे आणि कार्यवाह आनंद काटीकर उपस्थित होते.

नक्षलवादाचा भीषण अनुभव मांडताना राजीव रंजन प्रसाद म्हणाले की, माओवादी विचारसरणी लोकशाही मागिने कधीही सत्तेवर येऊ शकत नाही. म्हणूनच बंदुकीच्या नळीतून सत्ता हस्तगत करण्याचा त्यांचा प्रयत्न असतो. बस्तरमध्ये नक्षलवाद्यांनी आदिवासींवर अमानुष अत्याचार केले, त्यांना विकासापासून दूर ठेवले आणि त्यांची मूळ संस्कृती नष्ट केली. जंगलातील नक्षलवाद ५० वर्षांनंतर आज घटला असला, तरी नागरी भागातील दिमागी नक्षलवाद हे मोठे आव्हान ठरत आहे. शेतकरी व आदिवासींना माओवाद्यांचे खरे रूप समजल्याने त्यांनी या चळवळीला नकार दिला आहे. त्यामुळे आता आपली चळवळ जिवंत ठेवण्यासाठी विद्यार्थ्यांचा वापर केला जात आहे. विद्यार्थ्यांनी स्वतःची विचारसरणी आणि भूमिका इतिहासातील वास्तवाच्या आधारे पुन्हा तपासून पाहावी, असे आवाहन त्यांनी केले.

पुरस्कार स्वीकारल्यानंतर मनोगत व्यक्त करताना श्रीधर लोणी म्हणाले, ‘‘आज सामाजिक आणि राजकीय क्षेत्रात कमालीचे ध्रुवीकरण झाले आहे. पत्रकार आपल्या विचारांचा असेल तरच

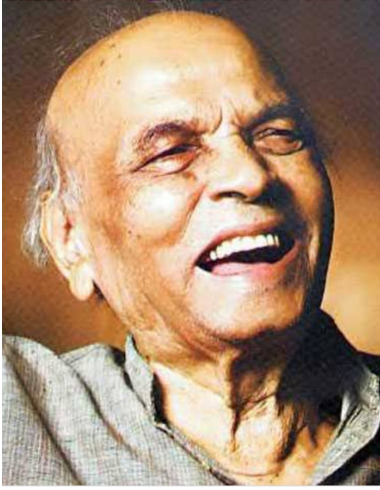
तो निष्पक्ष, असा सोयीस्कर समज पसरला आहे. परंतु, पत्रकाराने कोणत्याही छावणीत न राहता सर्वसामान्यांच्या बाजूने उभे राहिले पाहिजे. देशात आर्थिक प्रगती झाली असली तरी शिक्षण, आरोग्य आणि वाहतूक यांसारख्या मूलभूत सार्वजनिक सेवांचे खाजगीकरण होत आहे. परिणामी उत्पन्न वाढूनही सामान्य माणसाचे जगणे सुकर झालेले नाही.

आपल्या भावना व्यक्त करताना अंजली खमितकर म्हणाल्या की, माझ्या पत्रकारितेच्या प्रवासात मी अनेक स्थित्यंतरे पाहिली. धडाडीने काम केले म्हणूनच सुरक्षित कोषातून बाहेर पडता आले. डिजिटल युगातही मुद्रित माध्यमांवरील

माझा विश्वास ठाम आहे, कारण आव्हाने पेलण्याची क्षमता असेल तर माध्यम कोणतेही असो, काम करता येते. मयुरेश प्रभुणे यांनी खंत व्यक्त करताना सांगितले, ‘समाजाप्रमाणेच प्रसारमाध्यमांमध्येही विज्ञानाला मुख्य धारेत स्थान मिळत नाही. ज्या दिवशी विज्ञान पत्रकारिता आणि वैज्ञानिक दृष्टिकोन मुख्य प्रवाहात येईल, त्याच दिवशी भारतीय समाज खऱ्या अर्थाने समृद्ध होईल.’ सोशल मीडियावरील आव्हानांवर बोलताना मोनेश शेलार म्हणाले की, सध्या इतिहासावर आणि वर्तमानावर वेगवेगळ्या विचारधारांचा प्रचंड भडीमार होत आहे. या गदारोळातून सत्य बाहेर काढून ते समाजासमोर निष्पक्षपणे मांडणे हे आजच्या डिजिटल माध्यमांमोरील सर्वात मोठे आव्हान आहे.

प्रास्ताविकात अभय कुलकर्णी यांनी पत्रकारिता आणि माध्यमांच्या केंद्रस्थानी राष्ट्रीयत्व असावे, या ध्येयाने विश्व संवाद केंद्र कार्यरत असल्याचे स्पष्ट केले. तर अॅड. अशोक पलांडे यांनी माहितीच्या प्रचंड वेगात वाचकांपर्यंत अचूक आणि सत्य माहिती पोहोचवणे ही आजच्या काळाची गरज असल्याचे मत व्यक्त केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन वसुंधरा काशिकर यांनी केले, तर आनंद काटीकर यांनी उपस्थितांचे आभार मानले.

देणाऱ्याने देत जावे...

ज्योतिर्मय ✍ साहित्य
देणाऱ्याने देत जावे घेणाऱ्याने घेत जावे

घेता घेता घेणाऱ्याने देणाऱ्याचे हात घ्यावे
मराठी साहित्याच्या समृद्धीत, आपले अमूल्य योगदान देणारे काही कवी असे आहेत की, त्यांच्या कविता केवळ वाचल्या जात नाहीत, तर त्या मनाला स्पर्शून जातात, मानवी मनाला विचार करायला भाग पाडतात.

असेच एक लोकप्रिय महाकवी म्हणजे, स्व. गोविंद विनायक करंदीकर, म्हणजेच आपले लाडके विंदा करंदीकर, हे होत.

विंदा असामान्य अश्या प्रतिभेचे कवी होते.

आधुनिक मराठी कवितेला नवी दिशा, नवा आशय आणि नवे विचार देणाऱ्या या महान साहित्यिकाचा जन्म २३ ऑगस्ट १९१८ रोजी झाला.

विंदा करंदीकर हे केवळ कवी नव्हते; ते लेखक, समीक्षक, अनुवादक आणि चिंतनशील विचारवंत होते. त्यांच्या साहित्यामध्ये भावना आणि बुद्धी, परंपरा आणि

आधुनिकता, व्यक्ती आणि समाज यांचा विलक्षण सुंदर संगम दिसून येतो.

त्यांच्या कवितेत सामान्य माणसाचे जीवन, त्याच्या वेदना, संघर्ष, स्वप्ने आणि आशा यांना महत्त्वाचे स्थान मिळते.

त्यांच्या कविता जोवर सूर्य चंद्र आहे तोवर त्या कविता मानवी जीवनाला, मानवी मनाला स्पर्श करत राहतील, यात काहीच शंका नाही. ‘स्वेदांगा’, ‘मृदंध’, ‘धृपद’,

‘जातक’, ‘विरूपिका’ आणि ‘अष्टदर्शने’ हे त्यांचे उल्लेखनीय कवितासंग्रह होत. बालमनाला आनंद देणाऱ्या ‘राणीचा बाग’, ‘सशाचे कान’, ‘परी गंगे परी’ यांसारख्या रचनांमधून त्यांच्या प्रतिभेचे आणखी सुंदर पैलू समोर येतात.

विंदांच्या कवितेचे वैशिष्ट्य म्हणजे साध्या शब्दांत खोल विचार मांडण्याची ताकद.

त्यांची कविता कधी सामाजिक वास्तवावर भाष्य करते, तर कधी माणसाच्या अंतर्मनाचा शोध घेते, तर कधी जीवनाचे तत्त्वज्ञान सहजपणे

समोर ठेवते.

‘देणाऱ्याने देत जावे’, घेणाऱ्याने घेत जावे घेता घेता घेणाऱ्याने देणाऱ्याचे हात घ्यावे ही कविता तर किती अर्थपूर्ण आणि मानवाला सहज जीवनाचा गहन अर्थ सांगणारी आहे.

त्यांच्या‘माझ्या मना, बन दगड’ यांसारख्या त्यांच्या रचना आजही वाचकांच्या मनात घर करून आहेत.

त्यांच्या साहित्यिक कर्तृत्वाचा सर्वोच्च गौरव २००३ मध्ये ज्ञानपीठ पुरस्काराने झाला. ‘अष्टदर्शने’ या साहित्यकृतीसाठी त्यांना हा पुरस्कार मिळाला. ज्ञानपीठ मिळवणारे ते तिसरे मराठी साहित्यिक ठरले. विंदांच्या व्यक्तिमत्त्वाची आणखी एक मोठी जमेची बाजू म्हणजे त्यांचा सतत प्रश्न विचारणारा आणि नव्याचा शोध घेणारा स्वभाव. त्यांनी कोणत्याही एका विचारसरणीच्या चौकटीत स्वतःला बंदिस्त केले नाही. त्यामुळे त्यांच्या कवितेत स्वातंत्र्य, मानवता आणि विवेक यांचा ठाम स्वर

जाणवतो.

त्यांच्या काव्यातील एक महत्त्वाचा संदेश म्हणजे माणसाने केवळ स्वतः साठी जगू नये; त्याने इतरांसाठीही काहीतरी द्यावे. म्हणूनच त्यांच्या कविता आजच्या काळातही तितक्याच

अर्थपूर्ण वाटतात. माणुसकी, उदारता, संवेदनशीलता आणि विचारशीलता ही मूल्ये त्यांच्या साहित्याने अनेक पिढ्यांना दिली आणि देत राहतील.

महाराष्ट्र शासनाने त्यांच्या स्मरणार्थ ‘विंदा करंदीकर जीवन गौरव पुरस्कार’ सुरू केला आहे. साहित्य क्षेत्रात उल्लेखनीय योगदान देणाऱ्या ज्येष्ठ साहित्यिकांना हा पुरस्कार दिला जातो. १४ मार्च २०१० रोजी विंदा करंदीकर यांचे निधन झाले; पण महान कवी कधीच खऱ्या अर्थाने मृत होत नाहीत. त्यांच्या कविता, विचार आणि शब्दांच्या रूपाने ते पुढच्या पिढ्यांशी सतत संवाद साधत राहतात.

विंदा करंदीकर म्हणजे मराठी कवितेतील एक तेजस्वी पर्व. त्यांनी शब्दांना केवळ सौंदर्य दिले नाही, तर त्यांना विचारांची धार आणि माणुसकीची ऊब दिली. म्हणूनच त्यांचे साहित्य काळाच्या पलीकडे जाऊन आजही आपल्याला सांगते की जगा, विचार करा, संवेदनशील राहा आणि शक्य तितके इतरांसाठी देत राहा.

महाकवी स्व.विंदा करंदीकर यांना त्यांच्या जयंतीनिमित्त विनम्र अभिवादन

सांस्कृतिक कार्य विभागातर्फे अनुवाद कार्यशाळा संपन्न

ज्योतिर्मय ✍ साहित्य

मुंबई – सांस्कृतिक कार्य विभाग, महाराष्ट्र शासन अंतर्गत विविध भाषांसाठी कार्यरत साहित्य अकादमी द्वारे पु. ल. देशपांडे अकादमी, लघु नाट्यगृह, प्रभादेवी, मुंबई. येथे दिनांक २० ऑगस्ट २०२६ रोजी अनुवाद कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. कार्यशाळेचे उद्घाटन अॅड. आशिष शेलार, मा. मंत्री, सांस्कृतिक कार्य विभाग, इलेक्ट्रॉनिक्स, माहिती तंत्रज्ञान आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता विभाग, महाराष्ट्र राज्य यांच्या हस्ते करण्यात आले. मा. शेलार महोदयांनी मराठी साहित्य इतर भाषिकांपर्यंत अनुवादांद्वारे पोहोचणे आवश्यक असल्याचे प्रतिपादन केले. श्री सचिन निंबाळकर, सहसंचालक व सदस्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य हिंदी, सिंधी,

गुजराती,संस्कृत, तेलुगू, बंगाली आणि गोरबंजारा साहित्य अकादमी यांनी सहभागी उपस्थितांना मार्गदर्शन केले.

प्रख्यात भाषा अभ्यासक आणि अनुवादिका मंजरी धामणकर यांनी

उपस्थितांना मार्गदर्शन केले. विभागाच्या अनुवाद प्रकल्पाबद्दल राज्य मराठी विकास संस्थेच्या उपसंचालक संस्था मराठी श्रीमती अंजली ढमाळ यांनी माहिती दिली. कार्यशाळेत भारत सरकारच्या कृत्रिम बुद्धिमत्ता विभागाद्वारे निर्मित भाषिनी या ऍपविषयी तांत्रिक माहिती आणि प्रात्यक्षिक देखील देण्यात आले. एकंदरीत ही कार्यशाळा अनुवादकांसाठी खूप माहितीपूर्ण रोचक आणि प्रेरक ठरली. या कार्यशाळेत अनेक लेखकांनी उत्साहाने भाग घेतला या प्रसंगी प्रसिद्ध लेखिका मीना श्रीवास्तव यांनी त्यांची मराठीतून हिंदी आणि इंग्रजीत अनुवाद केलेली ६ पुस्तके साहित्य अकादमीचे सहसंचालक श्री सचिन निंबाळकर यांना भेट दिली.

आम्ही तुमचे पुस्तक प्रकाशित करू !

प्रत्येक लेखकाचा एक स्वप्न असते ते म्हणजे माझ्या कवितांचे, लेखांचे, कथांचे, कार्टूनीचे पुस्तकात रूपांतर व्हावे व ते जास्तीतजास्त वाचकांपर्यंत पोहोचावे, मग हे स्वप्न आम्ही पूर्ण करू. उत्कृष्ट छपाई, साजसे मुखपृष्ठ अगदी कमी वेळेत व अगदी विनचूक. मग वाट कसली बघता तुमचे स्वप्न पूर्ण करा ज्योतिर्मय प्रकाशन सोबत. लगेच कामाला लागा व आम्हाला खाली दिलेल्या नंबरवर संपर्क करा. ज्योतिर्मय प्रकाशन

■ पुणे ■ छ. संभाजीनगर

संपर्क : 7743 81 8559

ज्योतिर्मय प्रकाशन

ज्योतिर्मय
साहित्याचे विद्यापीठ

जात्यावरच्या ओव्या.....

माय नका म्हणू
ही त डाकीन झाली
पोटचा गोळा कसा
कुठं टाकून गेली ? ||८०९||

मायबापान टाकलं
बाप आभाळ धरणी माय
सांभाळतो भगवंत
तोच भात दुधसाय ||८१०||

©® सौ. मनोरमा बोरडे
छत्रपती संभाजी नगर
मो. 70207 33758

मनोपनिषद अर्थात मनाचे श्लोक-भाग ६४

ज्योतिर्मय साहित्य

नको दैन्यवाणे जिणे भक्तिऊणे ।
अती मूर्ख त्या सर्वदा दुःख दूणे ।
धरी रे मना आदरे प्रीती रामी ।
नको वासना हेमधामी विरामी ।६५।
अर्थ : भक्तीविना जीवन म्हणजे दीनवाणे जगणे. ज्या मुखांना हे कळत नाही, त्यांचे दुःख वाढतच जाते. म्हणून हे मना, आदरपूर्वक रामावर प्रेम करायला शीक. सोन्याचे घर जरी असले पण त्यात रामाचा निवास नसला तर त्याची कामना काही उपयोगाची नाही.
(भक्तिऊणे - भक्तीशिवाय,
जिणे - जगणे, दूणे - दुष्पट,
हेमधामी - सोन्याचे घर, विरामी - ज्यात राम नाही असे)
विवेचन : आधीच्या श्लोकात समर्थानी अति काम किंवा अति लोभामुळे काय होते ते सांगितले. या श्लोकामध्ये ते आपल्याला भक्ती विना जीवन म्हणजे काय हे सांगत आहेत. ज्याप्रमाणे अति काम आणि क्रोध यांच्यामुळे व्यक्तीचे जगणे लाचारीचे होते, त्याप्रमाणेच भक्तीशिवाय जीवन म्हणजे दैन्यवाणे जगणे. भक्ती म्हणजे शक्ती ! ती दिसत नाही पण जो ती मनापासून करतो, त्याला ती जाणवते. सुदामा हा श्रीकृष्णाचा मित्र जरी असला तरी प्रामुख्याने तो त्याचा भक्त होता. जवळ पैसा, वैभव नव्हते पण भक्तीचे तेज होते, शक्ती होती. अनेक संतांना विपरीत परिस्थितीत दिवस कंठावे लागले. त्यांच्याजवळ सत्ता, संपत्ती, वैभव यांचा अभाव होता. पण भक्तीची दौलत अपार होती. या भक्तीचे तेज त्यांच्या मुखावर विलसत होते. कोणत्याही परिस्थितीत आनंदी आणि

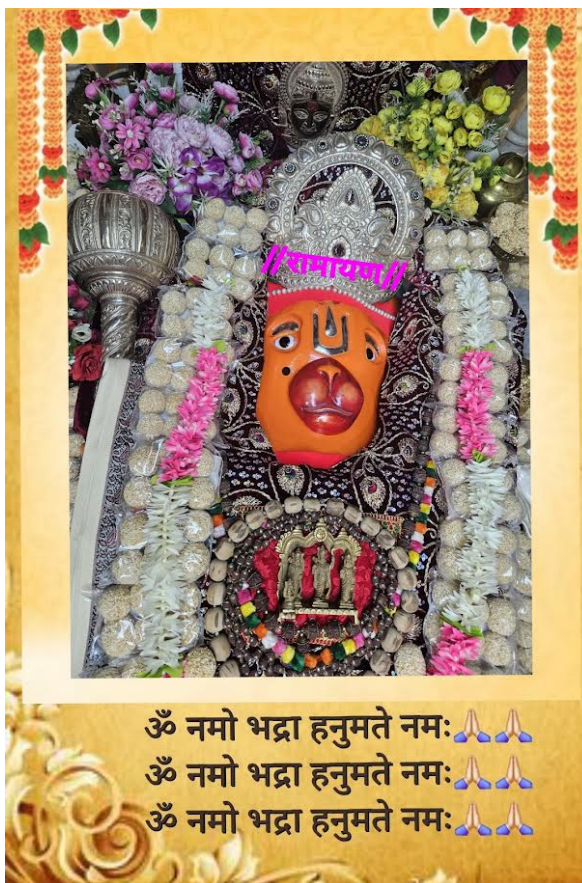

उगवतीचे रंग

विश्वास देशपांडे
चाळीसगाव
मो. ९४०३७४९३९२

समाधानी राहण्याची त्यांची वृत्ती होती.
पण ज्यांची भगवंतावर श्रद्धा नाही, असे लोक भक्तीविना जगतात. अशा लोकांचा कोणीही सहज बुद्धिभेद करू शकतो. देव कुठे आहे ? उगाचच त्यावर श्रद्धा ठेवून कशाला जगायचे ? जीवन आहे तोपर्यंत मौजमजा करून घ्या. असे सांगणारे लोक भेटतात.
आपल्याला अशा गोष्टी लवकर पटतात. त्यामुळे भगवंतावरील श्रद्धा विसर्जित करून आपण ऐहिक जीवनाचा आनंद घेण्याचा प्रयत्न करतो. पण ऐहिक जीवनात जेव्हा पदोपदी अपयशाचे, अपमानाचे प्रसंग येतात, संकटे येतात तेव्हा माणूस खचतो. कारण कुठेही श्रद्धा नसते. कुठलाही आधार नसतो. फ्रेंच कॅन मूव्ह मोनटैन्स अशी एक इंग्रजी म्हण आहे. श्रद्धेचे सामर्थ्य अपार असते.श्रद्धा तारक आहे. प्रल्हादाची भगवंतावर श्रद्धा होती. या श्रद्धेनेच त्याला सर्व प्रसंगातून तारून नेले. परंतु श्रद्धाहीन माणसाच्या जीवनात दुःखाचा गुणाकार होतो. म्हणूनच समर्थ तळमळीने आपल्याला आदरपूर्वक रामावर श्रद्धा ठेवायला, प्रेम करायला सांगतात.
(क्रमशः)

ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः
ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः
ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः

॥ संजय उवाच... ॥

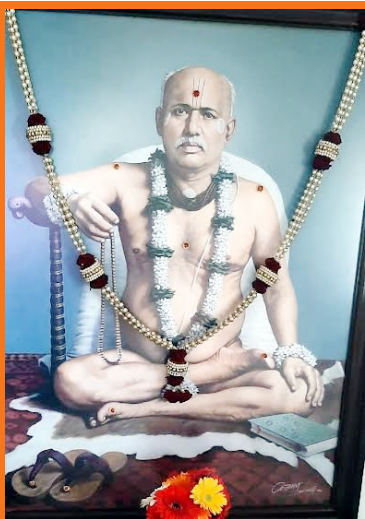
@संजय काव्या पुणे 7743918559

कष्ट

कष्ट हे शारीरिक व मानसिक असे दोन प्रकारचे असतात, शारीरिक कष्ट शरीर थकवतात तर मानसिक कष्ट मन. म्हणून कष्ट विचारपूर्वक करावेत ज्याने शरीर व मन दोघेही थकणार नाहीत. कष्टाचे फळ नेहमी गोडंच असते.

(हे माझे मत आहे पटले तर घ्यावे)

श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराज

ज्योतिर्मय साहित्य

भगवत्प्राप्तीला शरणागतीशिवाय मार्ग नाही, आणि शरणागतीला नामस्मरणासारखा उत्तम उपाय नाही. शरणागती म्हणजे, 'मी कर्ता' हा अभिमान नाहीसा होऊन, 'सर्व कर्तृत्व परमेश्वराचे आहे' ही दृढ भावना होणे. नामाशिवाय इतर साधनांत 'कृती' आहे; म्हणजे 'मी कर्ता' या अहंकाराला वाव आहे. स्मरण हा मनाचा धर्म असल्याने

नामस्मरण, शरणागती आणि भगवत्प्राप्ती

त्यात कृतीचा प्रश्नच येत नाही, म्हणून त्यात अहंकाराला वाव नाही; शिवाय, स्मरण किंवा विस्मरण या दोन्ही गोष्टी आपल्या हातात नाहीत; म्हणून नामाचे स्मरण झाले तरी त्यात स्वतःचे कर्तृत्व नसते, त्यामुळे 'मी कर्ता' ही जाणीव टिकू शकत नाही. 'मी नामस्मरण करतो' हा शब्दप्रयोगमुद्दा बरोबर नाही, कारण नामाचे स्मरण 'होत असते,' ते 'करू' म्हणून जमत नाही. म्हणून शरणागतीला नामस्मरणासारखे दुसरे साधन नाही. शरणागतीचा दुसरा अर्थ म्हणजे कायिक, वाचिक आणि मानसिक क्रिया थांबविणे. क्रिया न करणे हे कृती करण्यापेक्षा केव्हाही जास्त सोपे आहे; म्हणजेच शरणागती ही सहज-साध्य वाटली पाहिजे. पण अनुभव तसा येत नाही. जी गोष्ट अत्यंत सोपी वाटते ती करायला पुष्कळदा कठीण जाते असा अनुभव येतो. एखाद्याला मोटार वेगात चालव म्हटले तर तो ते सहज करील, पण अती हळू चालव म्हटले तर ते फार कठीण जाते. म्हणून काहीही कृती न करणे हे कृती करण्यापेक्षा फार कठीण असते. गीतेत भगवंतांनी अर्जुनाला 'तू नृसत्ता मला शरण ये' असे सांगितले आहे. देहबुद्धी गेल्याशिवाय शरणागती येत नाही. देहबुद्धी,

वासना, अहंकार ही सर्व एकच आहेत. जगातल्या वैभवाची आसक्ती आणि परमात्मप्राप्ती या दोन्ही गोष्टी एकत्र असूच शकत नाहीत. म्हणूनच उद्धवाला श्रीकृष्णांनी एकांतात जाऊन हरिचितन करायला सांगितले आणि असे केल्यानेच माझी तुला खरी प्राप्ती होईल असे म्हणाले. याचा अर्थ हाच की, जगाकडे पाठ फिरविल्याशिवाय भगवंत मिळत नाही. भगवंताच्या प्राप्तीचे नियम आणि व्यवहारातल्या वस्तू प्राप्त करून घेण्याचे नियम यांमध्ये फरक आहे. मनामध्ये वासना उत्पन्न झाली असता ती तृप्त करून घेण्यासाठी देहाची आणि वस्तुंची हालचाल करणे, हा व्यवहार होय. सूक्ष्म वासना देहाच्या साह्याने जड बनणे हे व्यवहाराचे खरे स्वरूप आहे. परंतु भगवंताचे याच्या उलट आहे. भगवंत हा अत्यंत सूक्ष्म असल्यामुळे, त्याची प्राप्ती करून घेणे म्हणजे जडामधून सूक्ष्माकडे जाणे होय. तेव्हा त्याचे साधन हेही जडामधून सूक्ष्माकडे पोहोचविणारे असले पाहिजे. जड देहाशी संबंधित आणि सूक्ष्माशी निकट चिकटलेले असे साधन असेल तर ते क्वाच होय. अनन्यतेशिवाय भगवंताची प्राप्ती नाही; त्यातच भक्ति जन्म पावते.

आलेला राग

दुसऱ्या दिवसापर्यंत मनात ठेऊ नका

राग, मोह, माया, मत्सर, द्वेष, अहंकार, अभिमान हे माणसाचे शत्रू आहेत. हे माणसाच्या मनात घर करून असतात व थोडी जरी मनाविरुद्ध घटना, प्रसंग घडला किंवा अपमान झाला की मनातून उफाळून येतात. व अपमान करणाऱ्या व्यक्तीचा द्वेष, सुरू होतो. मनाविरुद्ध काहीही घडले की तात्काळ राग येतो, हा मानसिक धर्म आहे, हा आलेला राग खूपच भयानक असतो. या रागाच्या मनस्थितीत व्यक्ती आपल्या मनावरील नियंत्रण गमावून बसतो एकदृढच नव्हे तर या राग आलेल्या व्यक्तीचे मानसिक संतुलन बिघडते. अशा मानसिक स्थितीमुळे रक्तदाब वाढतो, मन अस्वस्थ होते, सर्वांग उष्ण होते, व्यक्तीला चक्कर यावयास आरंभ होतो व राग आलेली व्यक्ती नको ते करून बसते. राग तर येऊच नये किंवा एखाद्या घटनेने राग आलाच तर मना मध्ये पाडे मोजावे, दीर्घ श्वास घ्यावा, उभे असाल तर पटकन खाली बसावे, मनातल्या मनात ईश्वर चिंतन करावे, ज्या घटना किंवा व्यक्तीमुळे राग आला आहे, त्या बाबी पासून लवकरात लवकर दूर व्हावे, ती बाब जितक्या लवकर मनातून काढता येईल तेव्हा लवकर काढून नजरे आड करावी. तसेच हा राग मनात दाबून ठेऊ नका, कारण ह्या रागाचे विपरीत परिणाम काळानंतर उमटतात म्हणून राग दुसऱ्या दिवसापर्यंत मनात कधीच ठेऊ नका. आपल्या मनातील हा राग पटकन कोणाजवळ तरी व्यक्त करा व मन मोकळं करा. आलेला राग दुसऱ्या दिवसापर्यंत कधीच मनात ठेऊ नका.

धोंडीरामसिंह ध राजपूत,
वैजापूर, संभाजीनगर.
मो. ९४२१३१२२४४.

शरीरामध्ये कॅन्सर कसा उत्पन्न होतो ?

ज्योतिर्मय साहित्य

१. पेशींचे नैसर्गिक नियम मोडणे
आपल्या शरीरात लाखो पेशी सतत निर्माण होतात आणि मरतात. पण काही वेळा मध्ये बदल होतात. हे बदल पेशींना "मरायचे नाही" किंवा "नियंत्रणाबाहेर वाढायचे" असे आदेश देतात.
२. प्रतिबंधक यंत्रणेचा ताबा सुटणे
सामान्यतः शरीरात इम्यून सिस्टीम अशा खराब पेशी लगेच नष्ट करते. पण काही वेळा ती त्यांना ओळखू शकत नाही किंवा त्यांच्यावर मात करू शकत नाही.
३. कॅन्सर पेशींची वाढ
जेव्हा अशा पेशी अनियंत्रित वेगाने वाढतात, तेव्हा गाठ (ट्यूमर) तयार होते. काही वेळा या पेशी रक्तमार्फत शरीराच्या इतर भागांत पसरतात.
अतिरिक्त कार्बोहायड्रेट म्हणजे काय ?
कार्बोहायड्रेट म्हणजे शरीराला ऊर्जा देणारा मुख्य स्रोत (भात, पोळी, बटाटा, साखर, गोड पदार्थ इ.).
जेव्हा आपण गरजेपेक्षा जास्त कार्बो हायड्रेट खातो, तेव्हा शरीर ते साखर (ग्लूकोस) मध्ये रूपांतरित करते.
या ग्लूकोजचा जास्त साठा शरीरात चरबी म्हणून साठवला जातो.

शरीर कसं पेशींचा ताबा सोडत ?

१. जास्त ग्लूकोज = कॅन्सर पेशींना खाद्य
कॅन्सरच्या पेशींना जिवंत राहण्यासाठी आणि वाढण्यासाठी जास्तीत जास्त ग्लूकोजची गरज असते. त्यामुळे कार्बो हायड्रेटचे जास्त सेवन कॅन्सर पेशींना ऊर्जा पुरवते.
२. इन्सुलिन रेझिस्टन्स
वारंवार जास्त कार्बोहायड्रेट खाल्ल्याने शरीरात इन्सुलिन जास्त प्रमाणात स्रवते. त्यामुळे पेशी इन्सुलिन एकेणे बंद करतात यामुळे मधुमेह, स्थूलता आणि कॅन्सरचा धोका वाढतो.
३. हानी आणि ऑक्सिडेटिव्ह स्ट्रेस

संकलन -

डॉ. प्रमोद डेरे (निसर्ग उपचार तज्ञ)
पिंपरी-चिंचवड, पुणे.
आरोग्यविषयक व्याख्याते व लेखक
संपर्क - ९२ ७९ ६६९ ६६९

जास्त साखर व रिफाईंड पदार्थांमुळे शरीरात फ्री रॅडिकल्स तयार होतात. हे फ्री रॅडिकल्स खराब करतात, ज्यामुळे पेशींचे नियंत्रण सुटते.
४. इम्यून सिस्टीम कमजोर होणे
चुकीचा आहार, प्रदूषण, ताण-

(क्रमशः)

देवळांची गरज की ज्ञानाच्या मंदिरांची ?

ज्योतिर्मय **साहित्य**
आपल्या देशात धर्मांला, श्रद्धेला आणि संस्कृतीला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. जेव्हा गावात किंवा शहरात एखादे भव्य मंदिर उभारले जाते, तेव्हा भक्तांचा उत्साह ओसंडून वाहतो. वास्तू सुखेह होते, मूर्तीची प्रतिष्ठापना होते, रोषणाई केली जाते आणि श्रद्धेचा जागर सुरू होतो. ईश्वरभक्ती माणसाला मानसिक शांती देते, याबद्दल शंका नाही. वैयक्तिक भावना किंवा आनंद म्हणून अशा वास्तू उभारण्यामागे लोकांची श्रद्धा असते आणि त्या भावनेचा आदर आहे. परंतु, २१ व्या शतकातील भारताचे वास्तव पाहता एक अंतर्मुख करणारा प्रश्न समोर येतोआज आपल्या देशाला हजारो नव्या देवळांची गरज आहे, की ज्ञानाची प्रकाशपेठ दाखवणाऱ्या आधुनिक शाळांची ?

श्रद्धा आणि भक्ती माणसाला संस्कार शिकवते, पण विज्ञान आणि शिक्षण माणसाला जगायला अन् प्रगती करायला शिकवते. आपल्या देशात महापुरुषांनी आणि विचारवंतांनी नेहमीच ईश्वराच्या भव्य वास्तूपेक्षा मानवी प्रगतीला प्राधान्य दिले आहे. थोर समाजसुधारक सावित्रीबाई

फुले आणि महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी शतकापूर्वी सांगितले होते की, शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही. संत गाडगेबाबांनी आयुष्यभर हाच संदेश दिला“देवळात पैसे देण्यापेक्षा गरीब मुलांच्या शिक्षणासाठी शाळा उभ्या करा. गरिबांना शिक्षण देणे हीच खरी ईश्वराची सेवा आहे.” राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांनीही ‘ग्रामगीता’ ग्रंथात मंदिरापेक्षा शाळा आणि आरोग्य केंद्रांचे महत्त्व अधोरेखित केले आहे.

डॉ. आर. वी. डाकणे
सहस्रगोत्री प्राध्यापक व विभागाध्यक्ष,
इंग्रजी विभागआयुष्यवृत्ती समन्वयक,
शंकरराव भेंस्ले महाविद्यालय, नरसूर,
ला. भोर, जि. पुणे मो. 9881817429

डॉ. नरेंद्र दाभोलकर वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा पुरस्कार करताना नेहमी सांगायचे, “वैज्ञानिक दृष्टिकोन म्हणजे केवळ विज्ञानाचा अभ्यास नव्हे, तर ती विचार करण्याची आणि जगण्याची एक पद्धत आहे.” जेव्हा समाज संकटकाळात

केवळ नवस, चमत्कार आणि वास्तुशास्त्राच्या मागे धावतो, तेव्हा तो स्वतःमधील पुरुषार्थ गमावून बसतो. देवाला नवस बोलून संकट टळत नाही, तर संकटाचा सामना करण्याचे सामर्थ्य शिक्षण आणि बुद्धी देते. अंधश्रद्धेच्या अंधारातून बाहेर पडण्यासाठी आपल्याला वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचीच गरज आहे.

एखादे भव्य मंदिर उभे राहताना कोट्यवधी रुपयांचा निधी खर्च होतो. हाच निधी जर एखाद्या गावातील मोडकळीस आलेल्या शाळेची दुरुस्ती करण्यासाठी, तिथे आधुनिक प्रयोगशाळा, संगणक आणि वाचनालये उभारण्यासाठी वापरला गेला, तर देशाचे चित्र किती बदलेल ? भारतीय राज्यघटनेतील कलम ५१ अ(ह) नुसार वैज्ञानिक बुद्धिकोन, मानवतावाद आणि शोधकबुद्धीचा विकास करणे हे प्रत्येक नागरिकाचे मूलभूत कर्तव्य आहे.

ईश्वराची खरी सेवा करायची असेल, तर तो मंदिरातील पाषाणात शोधण्यापेक्षा अज्ञानाच्या अंधारात असलेल्या बालकाच्या आयुष्यात ज्ञानाचा दिवा लावण्यात आहे. समाज आणि राष्ट्राच्या

प्रगतीचा विचार करता, प्रार्थनास्थळांपेक्षा शाळा आणि संशोधन केंद्र उभारणे ही काळाची सर्वात मोठी गरज आहे. मंदिरांच्या घंटोपेक्षा जेव्हा शाळांमधील

ज्ञानाचा आणि विज्ञानाचा नाद संपूर्ण देशात गुंजेल, तेव्हाच आपला देश खऱ्या अर्थाने समृद्ध आणि महासत्ता बनेल!

शिंदेमळा शाळेचा प्रेरणादायी उपक्रम

ज्योतिर्मय **साहित्य**
सातारा – जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा शिंदेमळा येथे प्रेरणादायी उपक्रमा अंतर्गत रक्षाबंधन या सणानिमित्त भारतीय सोमेवरीती तैनात असणाऱ्या व देशाचे रक्षण करणाऱ्या सैनिकांसाठी राखी तयार करण्याचा उपक्रम राबविण्यात आला यावेळी शाळेतील इयत्ता पहिली ते चौथी च्या विद्यार्थ्यांनी उत्सुकूर्त सहभाग घेतला मुलांनी तिरंगी

ध्वजाची प्रतिमा असणाऱ्या राखी तयार केल्या त्याच बरोबर मणी, कार्टून, रिबीन या साधनांपासून आकर्षक राख्या तयार केल्या यावेळी शाळेच्या मुख्याध्यापिका सौ सुजाता खिलारे मॅडम सहशिक्षक श्री प्रकाश भोंगळे सर यांनी मुलांना मार्गदर्शन केले या उपक्रमाचे सरपंच श्री संदिप शिंदे व शालेय व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष श्री सदाशिव शिंदे यांनी कौतूक केले

भाषांतील समन्वयाने होईल माणसांत संवाद गझलनवाज भीमराव पांचाळे यांचे मत

ज्योतिर्मय **साहित्य**
छत्रपती संभाजीनगर – छत्रपती संभाजी नगरमध्ये स्थापन झालेल्या भाषा भगिनी धाम या संस्थेचे कार्य सर्वांथाने पवित्र आहे. भाषा-भाषांमध्ये संवाद झाला, तर माणसांमध्येही संवाद निर्माण होईल. ती आजची गरज आहे, असे मत गझलनवाज भीमराव पांचाळे यांनी गुरुवारी, २० रोजी येथे व्यक्त केला. भाषा भगिनी धाम संस्थेच्या विस्तार आणि भावी उपक्रम यावरील चर्चासत्रात पांचाळे बोलत होते. अध्यक्षस्थानी ज्येष्ठ पत्रकार देवेंद्र इनामदार होते. निवृत्त विभागीय आयुक्त डॉ. पुरुषोत्तम भापकर, पं. विश्वनाथ दाशरथे, इआरएफ अँड ईएचे संस्थापक पक्षीमित्र डॉ. दिलीप यादौ यांची प्रमुख उपस्थिती होती. भाषा भगिनी धामच्या आगामी काळातील कार्याची रूपरेषा तयार करावी. आपण सर्वतोपरी मदत करू असेही पांचाळे यांनी सांगितले. डॉ. भापकर म्हणाले, भीमराव पांचाळे यांच्या हस्ते सुरू झालेले भाषा भगिनी धामचे कार्य आणखी विस्तारले पाहिजे. तरुण पिढीने

सजग होऊन चांगल्या-वाईटाची जाण ठेवून त्याच पद्धतीने आचरण केले पाहिजे, अशी अपेक्षाही त्यांनी व्यक्त केली.

माणसांच्या सगळ्या भाषांचा एकमेकांशी संवाद करण्यासाठी हे व्यासपीठ आहे, याचा आनंद वाटतो, यात पशुपक्ष्यांच्या भाषेचाही समावेश करावा, त्यासाठी आपण सर्वतोपरी मदत करण्यास तयार आहोत, असे पक्षीमित्र दिलीप यादौ म्हणाले.

पं. विश्वनाथ दाशरथे यांनीही संस्थेच्या कार्याला शुभेच्छा दिल्या. संस्थेचे पदाधिकारी युवा कवी पियुष बिडवई यांची एक गझलही पंडित दाशरथे यांनी सादर केली. विविध भाषांमध्ये जुने आणि नवे प्रवाह यांची एकमेकांशी ओळख व्हावी, या हेतूने काही वर्षांपूर्वी भाषा भगिनी धाम या संस्थेची

स्थापना करण्यात आली आहे. विविध भाषांतील जाणकार रसिक, लेखक, कवी यांना एकाच व्यासपीठावर ऐकण्याची संधी विस्तारित व्हावी, हा यामागील हेतू आहे अशी भावना भाषा भगिनी धामचे संस्थापक रामकृष्ण बिडवई यांनी व्यक्त केली. श्रीरंग साळजोशी, पियुष बिडवई, ध. सु. जाधव, वैदेही बिडवई, रामकृष्ण बिडवई यांनी पाहण्यांचे स्वागत केले. निलेश चव्हाण यांनी सूत्रसंचालन, तर पीयूष बिडवई यांनी आभार मानले. डॉ. अश्विनी यादौ यांनी लिहिलेल्या संस्कृतमधील गझलचे अभिवाचन पियुष बिडवई यांनी केले. डॉ. माधुरी जोशी-चव्हाण यांची एक गझल भीमराव पांचाळे यांनी सादर केली. संजीव बोचरे, सुनील चिपारे आदी उपस्थित होते.

Jute Bag Canvas Bags

Stylish • Strong • Sustainable

GIFTING BAGS • SHOPPING BAGS

Various options available in

SIZE SHAPE COLOUR PATTERN

WHOLESALE & RETAIL

Both options quantity wise

Perfect for Gifting, Return Gifts, Events, Weddings, Corporate & Festive Occasions

For more details and order please contact

Occasion of Gifts

7588349455 | 9082147076

Eco-Friendly Reusable Durable Best Quality

सांगता येत नाही आणि सहनही होत नाही.....

तुमचे प्रॉब्लेम लपवून ठेवू नका त्यासाठी तज्ज्ञ डॉक्टरांचे मार्गदर्शन घ्या फोनवर आणि घरीबसून औषधी मिळवा.

■ ऑनलाईन औषधोपचार : आता सर्वकाही झाले आहे ऑनलाईन मग आजारपणात पण घरबसल्या औषधोपचार घ्या, कुठेही जाण्याची गरज नाही, वेळ व पैसा वाचवा 100 % खात्रीशीर इलाज,

गुप्तरोग, शारीरिक थकवा, बऱ्याच गोष्टी कोणालाही सांगण्यास लाज वाटते अशा वेळेस फक्त फोनवर तुम्ही तुमचा आजार सांगू शकता व त्यावर आयुर्वेदिक पद्धतीने हमाखास उपाय केला जाईल, पोस्टाने औषध पाठविल्या जातील, प्रसिद्ध आयुर्वेदाचार्य डॉ. शेख ए एच, 37 वर्षांचा अनुभव, 200 पैशा अधिक पुरस्कार प्राप्त, 2 लाखांपेक्षा अधिक विविध लैंगिक समस्याग्रस्त रुग्णांवर यशस्वी उपचार, आतापर्यंत ५ ऑननरी डॉक्टरेटच्या पदव्या देऊन विविध संस्थांनी त्यांना सन्मानित केलेले आहे. त्यांच्या या कार्याची नोंद लंडन बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड, ओयासिक बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड, एशियन बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड, हुज-हू-इन एशिया रेकॉर्ड्स मध्ये विक्रीमी नोंद झालेली आहे.

सेक्स विषयक कोणताही प्रॉब्लेम असो फक्त एकदा फोन करा व मार्गदर्शन घ्या. व तुमचे प्रश्न सोडवा.

Dr Shaikh A H - 98606 99906

कृतज्ञ मी कृतार्थ मी भगवंत हृदयस्थ आहे

© अपर्णा परांजपे कात्रज पुणे मो.95030 45495

ती म्हणते—”स त्वं साक्षाद् विष्णुः”—तूच प्रत्यक्ष विष्णू आहेस. आणि त्याहून सुंदर शब्द—”अध्यात्मदीपः”तू आत्मज्ञानाचा दीप आहेस.बाहेरच्या अंधारासाठी दिवा लागतो. पण जन्म-मृत्यूच्या अज्ञानाचा अंधार दूर करण्यासाठी— भगवंताचे ज्ञानरूप प्रकाश आवश्यक आहे. १०. प्रलयाच्या वेळी कोण उरतो? नष्टे लोके द्विपराधर्वसाने महाभूतेव्यादिभूतं गतेषु। व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते भवान् एकः शिष्यते शेषसज्जः ॥ २५ ॥ ब्रह्मदेवांच्या दोन परार्धांचा काल संपून संपूर्ण व्यक्त विश्व नष्ट झाले, महाभूतांचे त्यांच्या कारणात लय झाले आणि व्यक्त-अव्यक्त सर्व काही कालाच्या प्रवाहात लीन झाले, तरी शेवटी आपण एकटेच शेष राहता. "शेष" हा शब्द येथे फार अर्थपूर्ण आहे. सगळे गेले तरी—जो शिल्लक राहतो तो "शेष".देह गेला.इंद्रिये गेली. मन गेले.बुद्धी गेली.पंचमहाभूते लीन झाली.संपूर्ण विश्व लीन झाले. पण अस्तित्वाचा मूलाधार नष्ट होत नाही. तो परमात्मा शेष राहतो. म्हणूनच वेदान्ताचा प्रश्न—”सर्व काही नष्ट झाले तर मी कोण?” (क्रमशः)

आतुरता कृष्णजन्माची.....

♦ भावार्थ ज्याला ज्ञानी लोक अव्यक्त, आद्य, ब्रह्मज्योती, निर्गुण, निर्विकार, शुद्ध अस्तित्व, भेदरहित आणि इच्छारहित असे म्हणतात— तेच आपण प्रत्यक्ष भगवान विष्णू आहात; आणि आपणच अंतःकरणातील आत्मज्ञानाचा दीप आहात. हा श्लोक अद्भुत आहे.देवकी म्हणते—”निर्गुण ब्रह्म” आणि “सगुण विष्णू” हे दोन वेगळे नाहीत.ज्याला उपनिषद—ब्रह्मम्हणते, भक्त— भगवान म्हणतो,आणि योगी— अंतरात्माम्हणतो,तीच एक परमसत्ता. म्हणून देवकी श्रीकृष्णाला केवळ—”माझा मुलगा”म्हणत नाही.

महावस्त्र नात्यांचं : महावस्त्राचे पदर...

विश्वास देशपांडे, चाळीसगाव, प्रतिक्रियेसाठी : ९४३०३४९९३२

'आत्या' : माहेरच्या मायेचा एक हळवा कोपरा पुढे.....

म्हणूनच, दुर्दैवाने जेव्हा वडील जग सोडून जातात, तेव्हा आत्याला होणारं दुःख फक्त भावाच्या जाण्याचं नसतं; तिच्या आयुष्यातील एक संपूर्ण मोठा अध्याय बंद झाल्याचं असतं. 'माझा भाऊ' म्हणत ज्याच्याशी ती आयुष्यभर बोलली, भांडली, हसली, रुसली... त्याचा आवाज अचानक कायमचा शांत झालेला असतो. त्या वेळी आत्याच्या डोळ्यांतून वाहणारे अश्रू पाहताना आपणही अंतर्मुख होतो. तेव्हा जाणवतं की नाती केवळ रक्तावर आधारित नसतात, आठवणींची मुळे त्याहून खूप खोल गेलेली असतात!

आत्या आणि भाचा-भाची यांचं नातंही तितकंच सुंदर. आई-वडिलांच्या शिस्तीच्या चौकटीबाहेर मायेची एक मोकळी खिडकी उघडी ठेवणारी व्यक्ती म्हणजे आत्या! भाऱ्यांच्या यशात मनापासून आनंद मानणारी आणि त्यांच्या अपयशातही त्यांना प्रेमाने धीर देणारी. आज भाचा मोठा झाला, त्याला स्वतःची मुलं झाली, तो स्वतः बाबा झाला; तरी आत्याच्या नजरेत तो अजूनही तोच छोटаса मुलगा असतो. "किती मोठा झालास रे!" हे वाक्य आत्या जितक्या वेळा म्हणते, तितक्या वेळा आपल्याला जाणवतं की तिच्या मनात आपण कधीच मोठे झालेले नसतो. आणि आजच्या कृत्रिम जगात ही गोष्ट किती दिलासा देणारी असते! (क्रमशः)

विचार ते विजय

लेखक - अमोल बोरीकर.मो. 86240 03013

पैशापेक्षा विश्वास कमवा

आजच्या जगात यशाची मोजदाद अनेकदा पैशांनी केली जाते. किती कमावता? किती मोठे घर आहे? गाडी कोणती? बँकेत किती शिल्लक आहे? पण आयुष्याच्या एखाद्या कठीण वळणावर हे प्रश्न महत्त्वाचा ठरतो— "आपल्यासाठी कोण उभं राहणार?" आणि त्या प्रश्नाचं उत्तर पैसा देत नाही... विश्वास देतो. पैसा कमवायला अनेक वर्ष लागतात. पण विश्वास कमवायला त्याहून अधिक वेळ लागतो. पैसा चोरीला जाऊ शकतो, संपून जाऊ शकतो, पण एकदा मनात निर्माण झालेला खरा विश्वास आयुष्यभराची संपत्ती बनतो. एका छोट्या गावात एक दुकानदार होता. त्याच्याकडे फार मोठे दुकान नव्हतं. मालही फार नव्हता. पण गावातील लोक त्याच्याकडूनच वस्तू घ्यायचे. एकदा एका गरीब शेतकऱ्याने त्याच्याकडून उघारीवर किराणा घेतला. तो म्हणाला, "पैसे पंधरा दिवसांनी देतो." दुकानदाराने फक्त एवढंच म्हटलं, "तुझ्यावर विश्वास आहे." पंधरा दिवसांनी शेतकऱ्याचे पैसे जमले नाहीत. तो लाजत दुकानात आला. दुकानदार म्हणाला, "पैसे नाही जमले तर काळजी करू नकोस. आधी घर चालव." काही महिन्यांनी शेतकऱ्याची परिस्थिती सुधारली. त्याने पूर्ण पैसे आणून दिले. दुकानदाराने पैसे घेतले आणि हसून लोडणार नाहीस." त्या दिवशी पैशांची देवाणघेवाण झाली नाही... त्याच्या अयुष्यातही अशी माणसं असतात. ज्यांच्याकडे आपण पैसे नसतानाही जाऊ शकतो. ज्यांना माथ्यराही फोन करू शकतो.

ज्यांच्यासमोर आपले अश्रू लपवावे लागत नाहीत. ज्यांच्याकडे आपली चूक कबूल करताना भीती वाटत नाही. ही माणसं श्रीमंत असतीलच असं नाही... पण त्यांच्या मनात आपल्यासाठी असलेला विश्वास अमूल्य असतो. पैसा माणसाला सुविधा देतो. विश्वास माणसाला आधार देतो. पैशाने डॉक्टर मिळू शकतो; पण आजारपणात हात धरून बसणारा माणूस विकत घेता येत नाही. पैशाने मोठे घर घेता येते; पण त्यात मनापासून वाट पाहणारं कुणीतरी विकत घेता येत नाही. पैशाने भेटवस्तू देता येतात; पण त्या भेटीमागचं खरं प्रेम विकत घेता येत नाही. म्हणून पैसा कमवा. नक्की कमवा. प्रामाणिकपणे कमवा. पण पैसा कमवताना विश्वास गमावू नका. कारण एखाद्याने तुमच्यावर विश्वास ठेवून सांगितलेलं गुपित दुसऱ्याला सांगितं, दिलेला शब्द मोडणं, गरजेच्या वेळी साथ सोडणं किंवा फायद्यासाठी नात्यांचा वापर करणं—यातून पैसा मिळू शकतो; पण माणसं हरवतात. आणि माणसं हरवली की पैसा असूनही मन गरीब होतं. विश्वास निर्माण करण्यासाठी मोठेमोठ्या गोष्टी करण्याची गरज नाही. वेळेवर दिलेला शब्द पाळा. चूक झाली तर माफी मागा. समोरचा नसताना त्याच्याबद्दल वाईट बोलू नका. कुणी आपल्यावर विश्वासाने गुपित सांगितलं तर ते जपा. आणि सर्वात महत्त्वाचं— तुमच्या शब्दांपेक्षा तुमच्या कृतींना बोलू द्या. कारण विश्वास बोलून मिळणं होतं नाही... तो सातत्याने केलेल्या कृतींमधून तयार होतो.जेव्हा तुम्ही पैशांचा मोह बाजूला सारून लोकांच्या काळाजत विश्वासाचे अडथळे स्थान निर्माण कराल, तोच दुसऱ्या आयुष्यातील सर्वात मोठा 'विजय' असेल.प्रामाणिकपणे जगा, विश्वासाचे धन साठवा... आणि 'विचार ते विजय' या प्रवासात खऱ्या अर्थाने अजिंक्य व्हा!

✻ ✻

चमचे दूध घातले तरी लगेच लाडू करण्यासाठी त्यात टुटीफ्रुटी , घातल्यास आणखी छान वाटेल .
छान वळता येतात. मुलांना आकर्षित चोकोचिप्स , स्प्रिंकल्स वगैरे ***

मोटारीचा मोठा ताफा,
 चिखलमय पायवाटा,
 दुतर्फा खाण्यापिण्याची
 विक्रार दुकाने, यांना मागे
 टाकत एकेक धबधबा
 डोक्याखालून घालीत
 पावसात भिजत रंधा फॉल,
 वसुंधरा फॉल बघण्याची मजा
 लुटत पायी पायी फिरलो.
 वार्यामुळे छत्री, रेनकोट यांचा
 काहीच उपयोग नसल्याने ती
 बौंग बंद केली. पावसाच्या सरी
 अंगावर झेलत पावसात मस्त
 भिजलो. मध्ये गरम मका कणसे, (भुट्टा),
 लाल पेन्स, चहा, कॉफी हाडवली व स्वतःला
 गरम केले.
 गगन पोटातील कावळ्यांना शांत करीत सर्व
 धरणाला गाडीत बसून चक्कर मारली.
 धरण ओसंडून वाहत होते.
 फोटो, सेल्फी, सामूहिक फोटो
 मनमुराद काढली.
 प्रचंड आणि तुफान आनंद
 मना मनांत भरून परतीच्या
 प्रवासाला लागलो. मात्र रग
 अजून जिरलेली नसल्याने
 प्रवासाला गाण्यांच्या भेंड्या,
 विविध खेळ, गप्पा- टप्पा
 इ. करीत रात्री उशिरा मुक्कामी पोहोचलो.
 यावेळी मात्र हवनि पोटे
 आणि मने तुडुंब भरली होती.

हे जनरल संपादक व प्रकाशक संजय व्यापारी यांनी विंग बी३, फ्लॅट नं.७०१, व्हिसलिंग पाम्स हौ.सो., मानकर चौक, कस्पटे वस्ती, वाकड, पिंपरी-चिंचवड, महाराष्ट्र ४११०५७ येथून प्रकाशित केले. (पीआरबी कायद्यानुसार संपादकीय जबाबदारी यांची आहे. या अंकात प्रसिद्ध झालेल्या प्रत्येक बातमी, लेख व जाहिरातींशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही. सर्व वाद पुणे न्यायालयाच्या कक्षेत) E-mail-jyotirmaysahitya@gmail.com, Mob. 7743818559

सुखी: श्रावण

आला श्रावण श्रावण गं
बहरली खुलली सजली
वसुंधरा साज लेवूनी हिरवा
श्रावणाच्या येवने भिजली

श्रावणच तर घेऊन येतो
सुंदर सणांच्या त्या धारा
एकाभागे एक सण येतात
आषाढी पंचीम पोळा दसरा

श्रावणाची सर बरसली कि
हिरवी पालवी येते जन्माला
बरसत रहा असाच तू असे
गुज सांगते सख्या श्रावणाला

पूजा अर्चा व्रत वैकल्य यांची
सुरु होते भारीच रेलचेल छान
पूजापाठ दानधर्म करताना
कशाचेही उरत नाही भान

सौ. मनीषा विशाल
सोनेकर / सोनकांबळे.
9960028899
देगलूर.

मी खूप आनंदी आहे

रहायला छोटे आहे घर
वस्स आहेत घर भर
खायला खरपूस मिळते भाकर
डब्यामध्ये भरलेली आहे
साखर
मी खूप आनंदी आहे

गाणें ऐकायला आहेत कान
जगण्याचं मज आहे भान
माझ्या शब्दाला आहे भान
अशी माझी आहे शान
मी खूप आनंदी आहे

पैशाची नाही फार आस
मनाला तूलीचा आहे खुवास
हाताला कटाची आहे
आवड
लिहिण्यासाठी मिळते सवड
मी खूप आनंदी आहे

अंगणी येतो गार वारा
रात्री चमचमता दिसतो तारा
मित्रांचा आहे सहारा
स्वागत आहे घरोघरा
मी खूप आनंदी आहे

आयुष्यात फार नाही गुंता
उच्चाची नाही खूप चिंता
हवे ते घेतो नवे नवे
यापेक्षा वेगळे काय हवे?
मी खूप आनंदी आहे

गिरीश वसेकर
9422659400
9284742977

“समाधान हीच खरी श्रीमंती,
आनंद हीच खरी संपत्ती!!”

विश्वाची ज्ञानेश्वर माऊली

॥ श्री ज्ञानेश्वर माऊली ॥

विश्वात आहे एकच ज्ञानेश्वर माऊली!
जीवनी आहे ती सर्व सुखाची सावली
दिलें सर्वांना तिने जीवनाचे अगाध ज्ञान
राहू नये जीवनी कधीही, कुणीही अज्ञान!

माऊलींनी स्वये सर्व दुःखे साहूनी
सकल जनांना सुखविले जीवनी
चराचरातील सकल प्राणीमात्रांना
जीवनी सदैव तोषविले, तृप्त केले

माऊलींनी निज ग्रंथ ज्ञानेश्वरी लिहून
संस्कृत भाषा अवधी सोपी करुनी
ज्ञानभोंडार सर्व जनांसी खुले केले
स्व आचरणे सर्व जनांचे कल्याण केले

अशी ही माऊली झाली जगाची सावली
दुर्जनानी आपुणभर दिला त्रास माऊलीला
तरी, माऊलींनी सकल जनांसी आधार दिला
माझे देवत आहे अशा माऊलीच्या चरणीं

माऊली जगाची सावली,
ज्ञानाची अखंड गंगा।
जीवनी प्रकाश होऊनी,
करिते सुखाची संगती ॥

काव्यरचना:
मधुकर ए. निलेगावकर, पुणे
9829304699

येई श्रावणा! येई श्रावणा!

येई श्रावणा, रे! येई श्रावणा!
अधीर झाले रे! तन मन माझे
अधीर झाले रे! तव आगमना
येई श्रावणा, रे! येई श्रावणा!

रिमझिम रिमझिम छान बरसती
नभातूनी झिरमिर श्रावणधारा
पानापानावर लखलख करित
चांदीची सुंदर ती रूपेरी फुले!

आल्हादक अशा रम्य वातावरणी
वाटे! सोबत हवी सखी साजणी
प्रेमाची आली जीवनी छान पर्वणी!
लुटत राहा सदैव आपल्या जीवनी

निर्मळ नसते जीवनी पैशांचे प्रेम
निसर्ग देतो सदैव निर्मळ मुक्त प्रेम
तव प्रेम देण्या रे! रसिक जनांना
म्हणूनी! येई श्रावणा, रे! येई श्रावणा!

मधुकर ए. निलेगावकर, पुणे
9829304699

जळभाज

दोन शेपटी वेण्या
हलतल मिरवणारी
हुरार परकरी पोरणी
एकटय वर्गातच
घाबरली - ओरडली

बाईनी तिला उडवले-विचारलं
तर बेचावर भलंमोठं रक्त सांठलेलं,
आम्ही पावरलो
बाईनी आम्हाला वर्गातून हलकलं
नेमकं काय झालं?
कुठला गृहपाठ विसरल्याची
ही रक्तस्त्रोत शिखा?
का बेचाचा छिळ लागला?
(अशा बाहेर आलेल्या छिळामुळे
आमच्या चड्ड्या फटाफट्या)
कुणीच काही सांगना
शेवटी मी भांडेवाल्या मंगबाईला विचारलं
तत्वा घासताना मंगबाई बोलली,
‘तुला काय संज्ञा,
जन्मलास पुरुषाच्या जातीत
त्या पोरनीचा
जाळभाज सुरू झालाय बाबा’

मला काही केलेना
मुला तय्यार
विटकर घासल्याना खरार आवाज...

□ दाप्पू पै

सोन्याच्या शेतामन्दी

मोत्याच पीक येईल!

बळीच राज्य येऊ दे रे देवा!
बळी राज्यत सर्वोच्च भरे पोटे
नाही राहणार कोणी उपराधी
भरल्या पोटी खाटेवर टेके पाठ.

कहणार्थाची जमीन हवी खायला
सर्वांनी हवी लेखणी उचलायला
हात हवेत काबाडकाढ करायला
जोभ नका लावू नुसती टाळायला.

हवे तिचे योग्य बोलायला शिकाल
वाचाल तर वाचाल त्यातून कळेल
पुस्तक वाचून परदेशी जाऊ नका
आपल्या मातीच मोलज्याला कळेल

कहाची भाकरी शेतकऱ्यामुळे मिळते
त्याचे मोल कळायला राबावे लागते
पाऊसपाण्यात, उन्हातानाहात कष्टात
बेलजोडी बरोबर शेतमाती तुडवतो

हाच आपला अन्नदाता, म्हणजेराबता
शेतकरी, तिसरा कोपणाला की उपराधी
कधी कोटका दुष्काळ, कधी ओला
अवकाळी साणी संकटात तोंडघशी

भट्टाचार्याचा जातीबळी जमीनहाती
सरानाही, विल्डर जमीन बळकाऊ
खते महामाली, गुराडारा चारनाही
बाजारभाव ठरे कवडीमोल टाकाऊ

जमीनीचा कसजाई, मिळेसांडपाणी
रसायने सिमेंटतीघेऊन अंगवळणी
जमीन होईनापीक, दुष्काळाची भर
कशी करवी त्याने पेरणी कापणी

एक रस्ता आहे त्याला नवीन पिढी
विकसिततंत्रज्ञानाधारे, शेतीचेईहाती
आपल्याच देशात सोन्यासम शेंतात
पिकतील खूप, धान्याचे स्वर्णमोती

स्वप्नगंधा सतीषा आम्बेतकर
आर्टिस्ट.

त्या वाटेवर..!

खेळ हा ऊन सावलीचा
त्याला संवेदनेची विनार,
दुस्तत धावणाऱ्या त्या
वाटेला अंतर्ज्ञानाचा पार.

कोवळे भास शोधताना
स्मृतीतून खुलते चेतनेचे द्वार
मेघाची आसवे हिरवळीवर
अन् आळवावरती त्या स्वार.

अशी किती उन्हे आली नि
सावल्यात विरली त्या अपार,
वाटेवरून धावताना सांगत
हळय्या जीवनाचे सार.

एकट्या एककल्ली वाटेला
हिरवेचार सोबतीस शिवार,
धावण्याच्या त्या कसरतीत
माहित नाही कुठे अंत ना पार.

सौ. वैशाली महाडिक.
श्री क्षेत्र निनाम - सातारा
98608430923

नटली धरती

श्रावण सरांनी
नटली धरती
हिरवे पवत
हिरवी पाती
झळझळ वाहते
नदीचे पाणी
चोहीकडे आनंद
आनंदी गाणी
हिरवी पिके
हिरवी शेंते
शेतकरी सुखात
आनंदी गीते
हिरव्या झाडात
पक्षांची गाणी
तलाव, धरणे
तुडूब धरणे
पाहून सुखावतो
शेतकरी दादा
शेताच्या कामात
मान सदा
श्रावणी आनंद
ओसंडून वाहतो
आनंदी आनंद
सर्वत्र पेरतो

धोंडीरामसिंह थ राजपूत,
न्यू सन्मित्र कॉलनी,
वैजापुर जि. संभाजीनगर.
मो. 9829322888.

॥ पसायदान ॥

१ ॥ आता विश्वात्मकें देवें। येणें वायजें तोषावें।
तोषोनि मज द्यावे। पसायदान हें ॥१॥

२ ॥ जे खळांची व्यकटी सांडो। तया सत्कर्मी रति वडो।
भूतां परस्पर जडो। मैत्र जिवांचे ॥२॥

३ ॥ दुरितांचे तिमिर जावो। विश्व स्वधर्म सूर्य पाहो।
जो जे वांच्छील तो ते लाहो। प्राणिजात ॥३॥

४ ॥ वर्षत सकळ मंगळी। ईश्वरनिष्ठांची मादियाळी।
अनवरत भूगंडळी। भेटो तयां भूतां ॥४॥

५ ॥ चला कल्पतरूचे आरव। चेतना चिंतामणीचे गाव।
बोलते जे अर्णव। पीयूषांचे ॥५॥

६ ॥ चंद्रमे जे अलांछन। मार्तण्ड जे तापहीन।
ते सर्वाही सदा सज्जन। सोयरे होतु ॥६॥

७ ॥ किंबहुना सर्वसुखी। पूर्ण होऊनी तिहीं लोकीं।
भजिजो आदि पुरुषीं। अखण्डित ॥७॥

८ ॥ आणि ग्रंथोपजीविजें। विशेषी लोकीं इये।
द्रष्टादृष्टविजयें होआवे जी ॥८॥

९ ॥ येथ म्हणे श्रीविश्वेश्वरावो। होईल दानपसावो।
येणें बरे ज्ञानदेवो। सुखिया झाला ॥९॥

॥ श्री ज्ञानेश्वर माऊली ॥

॥ विठ्ठल नामासी ॥

मुदुंगाने साद । घातली मजसी ।
यें तू पंढरीसी । वारीसवे ॥ १ ॥

ओढ पावलांना । विठ्ठल दर्शनाची ।
माळ तुळशीची । बोलाविते ॥ २ ॥

चराचरी मज । दिसते रुक्मिणी ।
विठ्ठला मोहिनी । घालणारी ॥ ३ ॥

मजसी लागले । वेड विठ्ठलाचे ।
नाम घेतो वाचे । निरंतर ॥ ४ ॥

चंद्रभागे तिरी । भक्तीचा सोहळा ।
मनी भाव भोळा । भक्ताच्या ॥ ५ ॥

तुझ्या पंढरीत । काय नाही सांग ? ।
अध्यात्माची रांग । दिसतसे ॥ ६ ॥

एकरूप झालो । विठ्ठल नामासी ।
मन चरणसी । लीन झाले ॥ ७ ॥

ॐ नारायण पांडव,
छ. संभाजीनगर.

प्रत्येक क्षण महत्त्वाचा...

एक क्षण पुरे असतो
परिस्थिती बदलायला
नशिबाचा खेळ असतो
सारे जुळून यायला
कारण प्रत्येक क्षण महत्त्वाचा...

सतत आपल्या परीक्षेचा
नाही परत वन्स मोअर
म्हणून निर्णय घ्या काटेकोर
संधी पुनः पुनः येत नाही
तयार रहावे नेहमी तत्पर
मोल असावे क्षणा-क्षणाचे
कारण प्रत्येक क्षण महत्त्वाचा...

मी पण सदैव चातक
वेळेप्रमाणे बदलावे स्वतःला
तोच बाजी मारतो
ज्यास परिस्थितीचे असते भान
अहंकार बुडवितो भल्या-भल्यांना
वेळेसमोर झुकण्यातच मान
कारण प्रत्येक क्षण महत्त्वाचा...

कल करे सो आज कर
उद्याची वाट पाहू नकोस
आत्ताच वर्तमान आहे
उद्याचे भविष्य कोणास ठाऊक
कारण प्रत्येक क्षण महत्त्वाचा...

@ संजय काव्या 7743918559

ऋतू हिरवा

सुखद हा गारव्यासह
सुरू आहे पावसाळा
ऋतू बदल होताच
दूर पळाला उन्हाळा...(१)

पर्वतांच्या रांगातून
ओसंडून वाहणार
उंच भागातून पाणी
उसळत हे येणार...(२)

झाडे, डोंगर सारे हिरवे
झाला परिसर हा हिरवा
निसर्गाच्या सानिध्यात
आता आलाय गारवा...(३)

हा निसर्ग धुक्याची
जणू पांघरतो चादर
अंगात भरते हुडहुडी
निसर्गाला आला बहर...(४)

खरे हवा हवासा वाटे
असा काहीसा गारवा
काव्यफुल हे बहरले
फुलला हा ऋतू हिरवा...(५)

अरविंद कुलकर्णी
छत्रपती संभाजी नगर
भ्रमण 9829322888

आई तुझ्या मुळे

जीवन राहिल चिरतरुण
तुझ्यामुळे .

पुरुषी अहंकार गळून पडला
तुझ्यामुळे .

शिस्तीचा लळा मज लागला
तुझ्यामुळे .

सहकार्याचा हात विस्तारला
तुझ्यामुळे .

जीवन अर्थ निर्भिडपणे उमगला
तुझ्यामुळे .

क्षणभंगूर जीवन रहस्य उलघडले .
तुझ्यामुळे .

आर्थिक नियोजन सुबद्ध झाले
तुझ्यामुळे .

चिंता निराशेचे मळभ दूर झाले
तुझ्यामुळे .

आयुष्यात आनंदी फुले उमलली .
तुझ्यामुळे .

आनंदाची उधळण साध्य झाली .
तुझ्यामुळे .

आई...
माझ्या जीवनाची
खरी प्रेरणा!

आर. पी. दुसे
छ. संभाजी नगर
9422202747

हाय काय अन् नाय काय

हाय काय अन् नाय काय
पाण्यात उण्या वगळ्याला
फवत एकच पाय.

हाय काय अन् नाय काय
शहाणपण सावणाचं
फेसात वाहून जाय.

हाय काय अन् नाय काय
पोपटाचा गळ्याभोवती
लात लात टाय.

हाय काय अन् नाय काय
गोटवातल्या वासराच्या
ओळ्यात पारू जाय.

हाय काय अन् नाय काय
कांदा कापणा-याचे
ओळे घाय घाय.

हाय काय अन् नाय काय
ळारूड झोपलं दूध
पांघरून जाड साय.

हाय काय अन् नाय काय
जग येईल शिशाग्दी
फवत जोडा वाय फाय.

दासू वैद्य
संपर्क : 9803248999

अविनाश नवंबर २०२० (मोठे अंक) विश्वेश्वर

२१. गाणे अमुचे जुळे

टप् टप् पडवी अंगावरती प्राजक्ताची फुले
भिरू भिरू भिरू भिरू त्या तालवार गाणे अमुचे जुळे !

कुरणावरती, झाडांवाली
ऊन-मावली विणते जाळी
येतो वारा पहा भरारा, मग्नत खुशीने झुले
टप् टप् पडवी अंगावरती प्राजक्ताची फुले !

दूर दूर हे खर वाहती
उन्हात पिकल्या पहा नाहती
हसते धरती, फांदीवरती हा शोपाळा झुले
टप् टप् पडवी अंगावरती प्राजक्ताची फुले !

५७

पाऊस

ये रे ये रे पावसा
तुला देऊ पैसा
पैसा झाला खोटा
पाऊस आला मोठा ॥ १ ॥

पाऊस पडला शिम शिम शिम
अंभण झाले ओले चिंब
पाऊस पडला सुसळधार
रान झाले हिरवेगार ॥ २ ॥

ये ग ये ग सरी
माझे मडके भरी
सर आली धावून
मडके गेले वाहून ॥ ३ ॥

बळीराम पाटील विद्यालयाच्या २००३ बॅचचे २४ वर्षांनंतर स्नेहमिलन. गुरु-शिष्य सन्मानाने रंगला सोहळा

ज्योतिर्मय 📖 **साहित्य**
छत्रपती संभाजीनगर – स्थानिक बळीराम पाटील विद्यालयातील सन २००३ मधील इयत्ता दहावीच्या विद्यार्थ्यांचा भव्य स्नेहमिलन सोहळा नुकताच छत्रपती संभाजीनगर येथील सयाजी इंटरनॅशनल हॉटेलमध्ये अत्यंत उत्साहपूर्ण, आनंददायी आणि भावूक वातावरणात संपन्न झाला. तब्बल २४ वर्षांनंतर माजी विद्यार्थी आणि त्यांना घडविणारे गुरुजन एकत्र आल्याने जुन्या शालेय आठवणींना उजाळा मिळाला. अनेक वर्षांनंतर मित्रमैत्रिणी आणि गुरुजन एकत्र आल्याने प्रत्येकाच्या चेहऱ्यावर आनंद आणि आपुलकीचे भाव दिसून येत होते.

कार्यक्रमाची सुरुवात सर्व माजी विद्यार्थी व गुरुजनांच्या उपस्थितीत राष्ट्रगीताने करण्यात आली. त्यानंतर प्रार्थनागान्न झाले. उपस्थित सर्व मान्यवरांच्या हस्ते दीपप्रज्वलन करून कार्यक्रमाचे उद्घाटन करण्यात आले.

कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन अॅडव्होकेट सतीश गवळी, धनश्री आरदवाड आणि विजया कन्नर यांनी केले. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक मुख्याध्यापक संदीप प्रकाश सोनवणे यांनी केले. त्यांनी स्नेहमिलनाचे महत्त्व सांगताना शाळा, गुरुजनांचे संस्कार आणि मित्रमैत्रिणींची मैत्री

ही आयुष्यभराची शिदोरी असल्याचे नमूद केले.

गुरुजनांचा कृतज्ञतापूर्वक गौरव
माजी विद्यार्थ्यांनी आपल्या शालेय जीवनात मोलाचे मार्गदर्शन करून त्यांना घडविणाऱ्या गुरुजनांचा शाल, श्रीफळ व सन्मानचिन्ह देऊन भावपूर्ण सत्कार केला. यावेळी डी. आर. नवगिरे सर, एन. बी. गाडेकर सर, एम. के. चव्हाण सर, जी. एम. मगर सर, के. एच. पवार सर, सी. एस. लिंबेकर सर, के. एम. बराई सर, श्रीमती पगारे मॅडम, श्रीमती टेकाळे मॅडम आणि श्रीमती पवार मॅडम यांची उपस्थिती होती.

गुरु-शिष्य सन्मानाचा भावनिक क्षण
स्नेहमिलन सोहळ्यातील विशेष भावनिक क्षण म्हणजे मुख्याध्यापक संदीप सोनवणे यांनी आपले मार्गदर्शक तथा बळीराम पाटील विद्यालयाचे माजी मुख्याध्यापक एन. बी. गाडेकर सर यांचे आदरपूर्वक स्वागत केले. आपल्या जडणघडणीत मोलाचे मार्गदर्शन करणाऱ्या गुरुजनांप्रती कृतज्ञता व्यक्त करत संदीप सोनवणे यांनी गाडेकर सरांचा सन्मान केला. या प्रसंगी गुरु-शिष्य नात्यातील जिऱ्हाळा आणि आदर स्पष्टपणे जाणवला.

विशेष म्हणजे, शिक्षण क्षेत्रात

कार्यरत राहून मुख्याध्यापकपदाची जबाबदारी यशस्वीपणे सांभाळत असलेल्या संदीप सोनवणे यांचे उपस्थित सर्व गुरुजनांनीही कौतुक व स्वागत केले. आपल्या विद्यार्थ्याने शिक्षण क्षेत्रात प्रगती करत नेतृत्वाची जबाबदारी स्वीकारल्याचा आनंद गुरुजनांच्या चेहऱ्यावर दिसून येत होता. या गुरु-शिष्य सन्मानाच्या प्रसंगाने उपस्थित वातावरण भावूक झाले.

गुरुजनांची मनोगते
* डी. आर. नवगिरे सर यांनी २४ वर्षांनंतर विद्यार्थ्यांना पुन्हा एकत्र पाहून आनंद व्यक्त केला. शाळेत शिकविलेले विद्यार्थी आज विविध क्षेत्रांत प्रगती करताना पाहणे

ही शिक्षकांसाठी सर्वात मोठी समाधानाची बाब असल्याचे त्यांनी सांगितले. विद्यार्थ्यांनी चांगले संस्कार आणि प्रामाणिकपणा कायम जपावा, असा संदेश त्यांनी दिला.
* एन. बी. गाडेकर सर यांनी जुन्या आठवणींना उजाळा देत विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीबद्दल समाधान व्यक्त केले. शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांचे नाते हे शाळेपुरते मर्यादित नसून आयुष्यभर टिकणारे असते, असे त्यांनी सांगितले. आपल्या विद्यार्थ्याला शिक्षण क्षेत्रात मुख्याध्यापक म्हणून कार्यरत पाहून विशेष आनंद होत असल्याचेही त्यांनी नमूद केले.
* एम. के. चव्हाण सर**

यांनी २००३ बॅचच्या विद्यार्थ्यांना पुन्हा एकत्र पाहणे हा आनंदाचा क्षण असल्याचे सांगितले. शिक्षणासोबत चांगले संस्कार, शिस्त आणि माणुसकी जपणे महत्त्वाचे असल्याचे त्यांनी नमूद केले.
* जी. एम. मगर सर यांनी जुन्या विद्यार्थ्यांच्या आठवणींना उजाळा देत स्नेहमिलनाचे कौतुक केले. विद्यार्थ्यांनी आयुष्यात कितीही मोठे यश मिळविले तरी आपल्या शाळेचा आणि गुरुजनांचा विसर पडू नये, असे त्यांनी सांगितले.
* के. एच. पवार सर यांनी विद्यार्थ्यांच्या यशामागे मेहनत,

सातत्य आणि शिक्षकांचे मार्गदर्शन महत्त्वाचे असल्याचे सांगितले. २४ वर्षांनंतरही वर्गमित्रांनी जपलेले नाते कौतुकास्पद असल्याचे त्यांनी नमूद केले.
* सी. एस. लिंबेकर सर यांनी माजी विद्यार्थ्यांचे स्नेहमिलन म्हणजे शाळेच्या संस्कारांचे फलित असल्याचे सांगितले. विद्यार्थ्यांनी आयुष्यात प्रामाणिकपणा, कष्ट आणि सामाजिक बांधिलकी जपावी, असा संदेश त्यांनी दिला.
* के. एम. बराई सर यांनी विद्यार्थ्यांना २४ वर्षांनंतर एकत्र पाहताना जुन्या आठवणी ताज्या झाल्याचे सांगितले. विद्यार्थ्यांची प्रगती पाहण्यातच शिक्षकांचा खरा आनंद असल्याचे त्यांनी नमूद केले.
* श्रीमती पगारे मॅडम यांनी विद्यार्थ्यांना पुन्हा भेटल्याचा आनंद व्यक्त केला. शालेय जीवनातील संस्कार आणि शिक्षकांचे मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांच्या आयुष्यात कायम उपयोगी पडते, असे त्यांनी सांगितले.
* श्रीमती टेकाळे मॅडम यांनी जुन्या विद्यार्थ्यांना पुन्हा एकत्र पाहून शाळेतील आठवणी जाग्या झाल्याचे सांगितले. विद्यार्थ्यांनी प्राप्तीसोबत नम्रता आणि माणुसकी जपावी, असा संदेश त्यांनी दिला.
* श्रीमती पवार मॅडम यांनी

विद्यार्थ्यांचे स्नेहमिलन आणि गुरुजनांचा सन्मान हा अत्यंत आनंददायी व भावनिक क्षण असल्याचे सांगितले. विद्यार्थ्यांनी आपल्या कर्तृत्वातून कुटुंब, शाळा आणि समाजाचे नाव उज्ज्वल करावे, अशी अपेक्षा त्यांनी व्यक्त केली.

विद्यार्थ्यांच्या वतीने गुरुजनांप्रती कृतज्ञता
यावेळी डॉ. विजय मेहेत्रे यांनी २००३ बॅचच्या सर्व माजी विद्यार्थ्यांच्या वतीने उपस्थित सर्व गुरुजनांप्रती कृतज्ञता व्यक्त केली. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना दिलेले ज्ञान, संस्कार, शिस्त आणि जीवनाची दिशा यांचे ऋण कधीही फेडता येणार नाही, अशा भावना त्यांनी व्यक्त केल्या. आपल्या आयुष्याला आकार देणाऱ्या सर्व गुरुजनांचे ऋण सदैव मनात जपू, असे सांगत त्यांनी सर्व शिक्षकांचे मनःपूर्वक आभार मानले.

गुरुजनांचा सन्मान, गुरु-शिष्य नात्यातील जिऱ्हाळा, जुन्या आठवणींचा जागर आणि मैत्रीच्या नात्याचा पुनर्जन्म** अशा भावनिक वातावरणात सयाजी इंटरनॅशनल हॉटेलमध्ये झालेला बळीराम पाटील विद्यालयाच्या २००३ बॅचचा स्नेहमिलन सोहळा सर्वांसाठी अविस्मरणीय ठरला.

शैलजा सोमण यांना वाजपेयी पुरस्कार प्रदान

ज्योतिर्मय 📖 **साहित्य**
पुणे – ज्येष्ठ कवयित्री शैलजा सोमण यांना नुकताच २०२६ चा भारतरत्न स्व. अटल बिहारी वाजपेयी स्मृती काव्य पुरस्कार भाजपचे ज्येष्ठ नागरिक आघाडी सांस्कृतिक विभाग अध्यक्ष आणि पहिल्या विश्व काव्य संमेलनाचे अध्यक्ष ज्येष्ठ कवी डॉ. मधुसूदन घाणेकर यांच्या शुभहस्ते प्रदान करण्यात आला....

अध्यक्षस्थानी ज्येष्ठ नागरिक आघाडीचे अध्यक्ष पोपटराव गायकवाड होते. सांस्कृतिक विभागाच्या उपाध्यक्षा मधुकर्णिका सासवडे यांनी प्रास्ताविक आणि सूत्रसंचालन केले. याप्रसंगी महिला आघाडी अध्यक्ष उर्मिला आपटे आणि ज्येष्ठ नागरिक आघाडीचे

कार्याध्यक्ष श्रीनिवास तेलंग, सरचिटणीस मदन डांगी, ज्येष्ठ कार्यकर्त्या अनुपमा लिमये, श्रीकांत कुलकर्णी, सु.वि. मोरगाकर आदी मान्यवर उपस्थित होते. अखिल भारतीय विद्यार्थी परिषद, राष्ट्रीय सेविका समितीचे

संस्कार तसेच आणीबाणी विरुद्ध दिलेल्या लढ्याची अनुभूती यामुळे एकूणच लेखनात प्रगल्भता आणण्यास प्रेरणा मिळाल्याचे शैलजा सोमण यांनी सत्काराला उत्तर देताना आपल्या मनोगतात व्यक्त केले. ‘‘वाजपेयी यांचे

काव्य शाश्वततेकडे झुकणारे असून त्यांच्या कविता कुठल्याही काळाशी साधर्म्य साधणाऱ्या होत्या. लेखनासाठी राष्ट्रहिताच्या संकल्पनेसाठी असणारे वाजपेयी यांच्या अधिष्ठानाचा आदर्श आजच्या काव्यप्रेमींनी डोळ्यासमोर ठेवावा, असे प्रतिपादन डॉ. मधुसूदन घाणेकर यांनी केले. याप्रसंगी डॉ.मधुसूदन घाणेकर संपादित ‘‘डहाळी अनियतकालिकाच्या विश्वविक्रमी ११६६ व्या विशेषांकाचे‘‘ प्रकाशन मान्यवरांच्या शुभहस्ते करण्यात आले. पोपटराव गायकवाड यांनी अध्यक्षीय भाषणात वाजपेयींच्या पुणे भेटीवर विशेष प्रकाशझोत टाकला. कार्यक्रमाची सांगता मधुकर्णिका सासवडे यांच्या आभारप्रदर्शनाने करण्यात आली.

श्रीयश पॉलीटेक्निकमध्ये बजाज मॅन्युफॅक्चरिंग सिस्टीम वर कार्यशाळा उत्साहात संपन्न

ज्योतिर्मय 📖 **साहित्य**
छत्रपती संभाजीनगर – श्रीयश कॉलेज ऑफ इंजिनिअरिंग अँड टेक्नॉलॉजी (पॉलिटेक्निक) येथे २१ व २२ ऑगस्ट रोजी बजाज मॅन्युफॅक्चरिंग सिस्टीम या विषयावरील दोन दिवसीय कार्यशाळा बजाज ऑटो आणि टाटा स्ट्रॉइव्ह यांच्या सहकार्याने संमिश्र (ऑनलाईन व प्रत्यक्ष) पद्धतीने आयोजित करण्यात आली.

या कार्यशाळेत मेकॅनिकल तसेच इलेक्ट्रॉनिक्स अँड टेलिकम्युनिकेशन विभागातील १०५ विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त सहभाग नोंदविला. टाटा स्ट्रॉइव्हचे उद्योग समन्वयक श्रीपाद कुलकर्णी यांनी प्रमुख मार्गदर्शक

म्हणून आधुनिक उत्पादन प्रणाली, औद्योगिक कार्यपद्धती, उद्योगासाठी आवश्यक कौशल्ये आणि रोजगारक्षमतेविषयी मार्गदर्शन केले. विद्यार्थ्यांमध्ये उद्योगाभिमुख कौशल्ये विकसित करणे, शैक्षणिक ज्ञान आणि औद्योगिक गरजा यांतील दरी कमी करणे हा कार्यशाळेचा मुख्य उद्देश होता. ट्रेनिंग अँड प्लेसमेंट सेल, मेकॅनिकल व ईटीसी विभागातर्फे आयोजित या कार्यशाळेचे समन्वयन प्रा. संभाजी साठे यांनी केले.

कार्यशाळेच्या यशस्वी आयोजनाबद्दल श्रीयश प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष मा. बसवराज मंगरळे यांनी प्राचार्य, समन्वयक आणि विद्यार्थ्यांचे अभिनंदन करून शुभेच्छा दिल्या.

बौद्धिक आणि मानसिक स्वातंत्र्य

ज्योतिर्मय 📖 **साहित्य**
नुकताच आपण ८० वा स्वातंत्र्यदिन साजरा केला. स्वातंत्र्य म्हटले की आपल्या डोळ्यांसमोर प्रामुख्याने राजकीय स्वातंत्र्य, सामाजिक स्वातंत्र्य किंवा आर्थिक स्वावलंबन यांची चित्रे उभी राहतात. परंतु माणसाच्या खऱ्या स्वातंत्र्याचा पाया केवळ बाह्य बंधने दूर होण्यात नसून त्याच्या विचारांना आणि मनाला मिळालेल्या स्वातंत्र्यात असतो. बौद्धिक आणि मानसिक स्वातंत्र्य ही व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासासाठी अत्यंत आवश्यक अशी दोन मूल्ये आहेत. शरीराने स्वतंत्र असूनही जर एखादी व्यक्ती दुसऱ्याच्या विचारांची गुलाम असेल किंवा भीती, पूर्वग्रह आणि अंधश्रद्धांच्या बंधनात अडकलेली असेल, तर तिचे स्वातंत्र्य अपूर्णच म्हणावे लागेल.

बौद्धिक स्वातंत्र्य म्हणजे काय ? एखाद्या विषयाचा स्वातंत्र्यपणे विचार करणे, प्रश्न विचारणे, उपलब्ध माहितीचे चिकित्सक परीक्षण करणे आणि स्वतःच्या विवेकबुद्धीने निष्कर्षपर्यंत पोहोचणे म्हणजे बौद्धिक स्वातंत्र्य. आपण एखादी गोष्ट केवळ परंपरेने चालत आली आहे म्हणून स्वीकारू नये किंवा एखादी व्यक्ती मोठी, प्रसिद्ध किंवा अधिकारपदावर आहे म्हणून तिचे प्रत्येक मत योग्य मानू नये. ‘का?’, ‘कसे?’, ‘यामागे पुरावा

काय?’ असे प्रश्न विचारण्याची वृत्ती बौद्धिक स्वातंत्र्याचे लक्षण आहे. शिक्षणाचा खरा उद्देश केवळ माहिती देणे नसून विचार करण्याची क्षमता विकसित करणे हा आहे. पाठांतर करणारा विद्यार्थी परीक्षेत चांगले गुण मिळवू शकतो; परंतु प्रश्न विचारणारा, तर्कशुद्ध विचार करणारा आणि नव्या कल्पना मांडणारा विद्यार्थी समाजाच्या प्रगतीत मोठे योगदान देऊ शकतो. म्हणूनच शिक्षणव्यवस्थेत स्वतंत्र विचार, वैज्ञानिक दृष्टिकोन आणि चिकित्सक वृत्ती यांना महत्त्व मिळणे आवश्यक आहे.

आजच्या डिजिटल युगात बौद्धिक स्वातंत्र्याचे महत्त्व अधिकच वाढले आहे. मोबाईल, इंटरनेट आणि सामाजिक माध्यमांमुळे माहितीचा प्रचंड साठा आपल्या हातात उपलब्ध आहे. मात्र माहितीची विपुलता म्हणजे सत्याची हमी नव्हे. खोटी माहिती, अफवा, अर्धसत्य आणि दिशाभूल करणारे संदेशही मोठ्या प्रमाणावर प्रसारित होतात. त्यामुळे प्रत्येक माहितीवर ताबडतोब विश्वास न ठेवता तिची सत्यता तपासणे आवश्यक आहे. विचार करण्याचे स्वातंत्र्य म्हणजे प्रत्येक गोष्ट मान्य करण्याचे स्वातंत्र्य नव्हे; तर योग्य-अयोग्य ठरविण्यासाठी स्वतंत्रपणे विचार करण्याची क्षमता होय.

बौद्धिक स्वातंत्र्याबरोबरच

मानसिक स्वातंत्र्य तितकेच महत्त्वाचे आहे. मानसिक स्वातंत्र्य म्हणजे भीती, न्यूनगंड, अतिरेकी अपेक्षा, पूर्वग्रह, सामाजिक दबाव आणि इतरांच्या मतांच्या अनावश्यक प्रभावातून मनाला मुक्त ठेवणे. अनेकदा समाज ‘लोक काय म्हणतील?’ या एका प्रश्नामुळे माणूस आपल्या इच्छा, कल्पना आणि निर्णय दडपून टाकतो. अशा वेळी बाहेरून तो स्वतंत्र दिसत असला तरी मनाने तो परावलंबी असतो.

मानसिक स्वातंत्र्याचा अर्थ मनमानी करणे असा अजिबात नाही. आपल्या निर्णयांचा स्वतःवर आणि इतरांवर होणारा परिणाम समजून घेऊन विवेकाने निर्णय घेणे,

चुका झाल्यास त्या मान्य करणे आणि आवश्यक तेव्हा आपले मत बदलण्याची तयारी ठेवणे ही

उद्धव भयवाळ
छत्रपती संभाजीनगर
मो.८८८८९२५४८८

मानसिक परिपक्वतेची चिन्हे आहेत. स्वतःच्या भावनांना समजून घेणे आणि त्यांच्यावर संयम ठेवणे यामुळेही मानसिक स्वातंत्र्य बळकट होते.

पूर्वग्रह हे बौद्धिक आणि मानसिक स्वातंत्र्याचे मोठे शत्रू

आहेत. जात, धर्म, भाषा, प्रदेश, आर्थिक स्थिती, लिंग किंवा सामाजिक स्थान यांच्या आधारावर एखाद्या व्यक्तीविषयी आधीच मत तयार करणे म्हणजे विचारांची मर्यादा निर्माण करणे होय. एखाद्या व्यक्तीचे मत आपल्या मतांपेक्षा वेगळे आहे म्हणून ती व्यक्ती चुकीचीच असेल असे नाही. मतभिन्नतेचा आदर करणे ही

स्वातंत्र्य विचारसरणीची महत्त्वाची खूण आहे.

लोकशाही व्यवस्थेत बौद्धिक स्वातंत्र्याला विशेष महत्त्व आहे. लोकशाही केवळ मतदान करण्याचा अधिकार नाही; ती प्रश्न विचारण्याची, मत व्यक्त करण्याची

आणि सत्तेच्या निर्णयांचे चिकित्सक परीक्षण करण्याची संस्कृती आहे. नागरिकांनी अंधानुकरण न करता विवेकाने विचार केला, तरच लोकशाही मजबूत होते. त्याचप्रमाणे आपल्याला आवडणाऱ्या मतांचा स्वीकार आणि न आवडणाऱ्या मतांचा तिरस्कार अशी भूमिका न घेता सर्व बाजू समजून घेण्याची वृत्ती आवश्यक आहे.

मानसिक स्वातंत्र्य व्यक्तीच्या सर्जनशीलतेलाही चालना देते. ज्या मनावर सतत भीती, दबाव आणि ‘चूक होऊ नये’ याचे ओझे असते, ते मन नवीन कल्पना सहजपणे निर्माण करू शकत नाही. उलट, चुका करण्याची शक्यता स्वीकारून प्रयोग करण्याचे स्वातंत्र्य मिळाले तर साहित्य, कला, विज्ञान, उद्योग आणि समाजजीवनात नवनिर्मिती घडते. जगातील अनेक महत्त्वपूर्ण शोध आणि कल्पना पारंपरिक विचारांच्या चौकटीबाहेर विचार करणाऱ्या व्यक्तींनी मांडल्या आहेत.

मात्र स्वातंत्र्यासोबत जबाबदारीही आवश्यक आहे. माझे मत व्यक्त करण्याचे स्वातंत्र्य आहे, म्हणून दुसऱ्याचा अपमान करण्याचा अधिकार मिळत नाही. माझ्या विचारांना स्वातंत्र्य आहे, म्हणून असत्य पसरवण्याचे स्वातंत्र्य मिळत नाही. बौद्धिक स्वातंत्र्याला विवेकाची आणि मानसिक स्वातंत्र्याला संयमाची जोड मिळाली तरच त्याचे खरे मूल्य टिकते.

बौद्धिक आणि मानसिक स्वातंत्र्य विकसित करण्यासाठी काही गोष्टी जाणीवपूर्वक करायला हव्यात. विविध विषयांचे वाचन करणे, वेगवेगळ्या विचारांच्या लोकांचे मत समजून घेणे, प्रश्न विचारणे, तथ्यांची पडताळणी करणे, स्वतःच्या मतांचे पुनर्परीक्षण करणे आणि चुकीचे असल्यास ते बदलण्याची तयारी ठेवणे आवश्यक आहे. तसेच स्वतःच्या मनाशी प्रामाणिक संवाद साधणे, अनावश्यक सामाजिक दबावापासून दूर राहणे आणि आपल्या क्षमतेवर विश्वास ठेवणेही गरजेचे आहे.

शेवटी असे म्हणता येईल की बाह्य स्वातंत्र्य आपल्याला मोकळेपणाने जगण्याची संधी देते; परंतु बौद्धिक आणि मानसिक स्वातंत्र्य आपल्याला योग्य पद्धतीने जगण्याची दिशा देते. स्वतंत्र विचार करणारे आणि मानसिकदृष्ट्या मुक्त असलेले नागरिकच निरोगी, प्रगत आणि विवेकी समाज घडवू शकतात. म्हणून प्रत्येक व्यक्तीने स्वतःला केवळ बाह्य बंधनांपासून नव्हे, तर अंधानुकरण, पूर्वग्रह, भीती आणि परावलंबी विचारांपासूनही मुक्त करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. खरे स्वातंत्र्य शेवटी बाहेरून मिळत नाही, ते स्वतंत्र विचार करणाऱ्या आणि मुक्त मनाने जगणाऱ्या व्यक्तीच्या अंतर्मनात निर्माण होते.